

U N I W E R S Y T E T
P E D A G O G I C Z N Y
im. Komisji Edukacji
Narodowej
w Krakowie

W y d z i a ł H u m a n i s t y c z n y

INSTYTUT POLITOLOGII

Kierunek : Politologia

Krzysztof Kaleta

Libertarianizm jako styl myślenia politycznego

Praca licencjacka napisana na seminarium dr. Marka Simlata

Kraków 2011

Spis treści

Wstęp	3
Rozdział 1	6
1.1 Podstawowe definicje.....	6
1.2 Historia libertarianizmu	7
1.3 Pryncypia libertarianizmu	16
Rozdział 2	24
2.1 Libertarianizm we współczesnym świecie.....	24
2.1.1. Minarchistyczne koncepcje libertariańskie:	28
2.1.2. Koncepcje anarcho-kapitalistyczne :	30
Rozdział 3	34
3.1 Ideologia a styl politycznego myślenia	34
Zakończenie	39
Libertarianizm jako styl politycznego myślenia	39
Bibliografia	43
Książki i opracowania:	43
Encyklopedie i słowniki:	44
Strony internetowe:	44

Wstęp

*„Emancipate yourself from mental slavery;
none but ourselves can free our minds”¹*

“Redemption Song”

Słowa piosenki amerykańskiego piosenkarza muzyki reggae, Boba Marleya, zostały zaczerpnięte z przemówienia wygłoszonego przez jamajskiego bohatera narodowego Marcusa Garveya². Powiedział on:

Chcemy wyzwolić się spod mentalnego niewolnictwa, ponieważ podczas gdy inni mogą uwolnić ciało, nikt – poza nami samymi – nie może uwolnić umysłu. Umysł jest twoim jedynym władcą, suwerenem. Człowiek, który nie jest w stanie rozwinąć i używać swojego umysłu jest ograniczony do tego, by być niewolnikiem innego człowieka – tego, który używa swojego umysłu³.

M. Garvey wygłosił swą mowę w październiku 1937 roku, pragnąc emancypacji osób o czarnym odcieniu skóry. Słowa te są jednak ciągle aktualne, rozszerzając jedynie grono swoich odbiorców. Dziś potencjalnymi adresatami tego przemówienia mogłyby być różne społeczeństwa świata, nie tylko pierwotny adresat - lud Jamajki. Co ważne, słowa tego pisarza stanowią doskonałe wprowadzenie w tematykę zagadnień wolnościowych. Główną hipotezą tej pracy jest założenie, iż libertarianizm jest odrębnym, tak od liberalizmu jak i anarchizmu, stylem politycznego myślenia, i sprowadzanie go do formy ekstremistycznej liberalizmu czy ugodowej anarchizmu jest błędne, a wręcz krzywdzące dla myślicieli utożsamiających się z tym ruchem. Ten prąd

¹ „Uwolnij się z mentalnej niewoli; nikt, poza nami samymi, nie może uwolnić naszych umysłów”; tłum. własne;

² <http://www.rasta-man-vibration.com/marcus-garvey.html>; dostęp dnia: 03.09.2011

³ Robert A. Hill, Barbara Bair, *The Marcus Garvey and Universal Negro Improvement Association Papers*; Los Angeles, wyd. UCLA, 1995; s. 791;

ideowy wyróżnia się na tle innych nurtów filozoficznych akcentowaniem wolności i ideałów od niej pochodzących (m.in. pochwałą indywidualizmu, wolnego rynku czy minimalizacji roli państwa). Różnice pomiędzy libertarianizmem, a innymi ideologiami lub stylami politycznego myślenia zostaną zaprezentowane we wszystkich rozdziałach niniejszej pracy, a główne wnioski dotyczące tych różnic zostaną przedstawione w podsumowaniu⁴.

Ażeby rozwiązać wskazane wcześniej kwestie, należałoby rozpocząć od opisanie historii ruchu wolnościowego tak, by zaprezentować historyczne podwaliny filozofii libertariańskiej (rozdział pierwszy, sekcja 1.2 *Historia libertarianizmu*). Następnie przeprowadzona zostanie analiza podstawowych wartości wspólnych prawdopodobnie wszystkim grupom libertariańskim: od anarchokapitalistów, poprzez agorystów i paleolibertarian, na minarchistach kończąc. W rozdziale drugim przeprowadzony zostanie wywód dotyczący dzisiejszego ruchu libertariańskiego oraz różnic pomiędzy jego głównymi nurtami tak, aby można było następnie rozgraniczyć pojęcia ideologii oraz stylu politycznego myślenia. W podsumowaniu pracy, przedstawione zostaną wnioski, które powinny udowodnić, że libertarianizm jest szybko rozwijającym się stylem politycznego myślenia, który w znaczący sposób różni się zarówno od współczesnego ruchu liberalnego, jak i anarchistycznego.

Publikacje, którymi się posłużono w niniejszej pracy, są w większości anglojęzyczne, co wynika z charakterystyki zagadnienia. Libertarianizm jako ideologia polityczna jest stosunkowo rzadko opisywany w polskiej literaturze naukowej. Spośród wydanych na polskim rynku pozycji najciekawsze wydają się być tytuły Tomasa Teluka *Libertarianizm. Teoria państwa* oraz wydana pod redakcją Waldemara Buliry i Włodzimierza Gogłozy *Libertarianizm. Teoria. Praktyka. Interpretacja*". Na polski język przełożone zostały także *Libertarianizm* Davida Boaza oraz *O nową wolność. Manifest libertariański* Murraya N. Rothbarda. W pracy użyte zostało również opracowanie Przemysława Wiplera *Libertariańskie podejście do państwa*. Jako, że polski rynek wydawniczy wciąż nie jest nasycony tłumaczeniami najciekawszych pozycji zagranicznych do poniższej pracy wybrane zostały, wydawać się może, najciekawsze opracowania, wśród których autorów wymienić należałoby wspomnianych już M. N. Rothbarda oraz D. Boaza, a ponadto Richarda Hudelzona, Ilhama Dilmana czy Briana Doherty`ego. Ponadto wykorzystane zostały materiały internetowe, w tym elektroniczne wydania magazynów: *The Freeman*, *Rampart Journal*

⁴ Rozdział 3 *Libertarianizm jako styl politycznego myślenia*;

of Individualist Thought oraz polskojęzycznej *Gazety An Arche*. Dobór tekstów kierowany był chęcią dokładnego, a jednocześnie spójnego rozstrzygnięcia kwestii pozycji libertarianizmu wśród współczesnych myśli politycznych. Z uwagi na swoistość tematu, większość opracowań pochodzi ze Stanów Zjednoczonych, ponieważ to właśnie tam libertarianizm posiada najwięcej zwolenników i teoretyków. Z uwagi na specyfikę terminologii w tekście użyte zostały również hasła popularnych encyklopedii (Merriam-Webster, PWN etc.) – ma to na celu podkreślenie zgodności terminologii z językiem naturalnym.

Za metodę badawczą w niniejszej pracy przyjęto krytyczną analizę pism różnych myślicieli opisujących główne idee libertariańskie. Szeroki kontekst historyczny pozwolił na skonfrontowanie idei w/w pisarzy z klasycznymi tekstami filozofii liberalnej, co w konsekwencji pozwoliło odpowiedzieć na główne pytanie badawcze.

Rozdział 1

1.1 Podstawowe definicje

Terminologiczne różnice pomiędzy ideologią a stylem politycznego myślenia zostaną rozstrzygnięte w rozdziale 3.1 *Ideologia a styl politycznego myślenia*, w tej części ograniczyć się można jedynie do zdefiniowania podstawowych pojęć. Termin *libertarianizm* oznacza, według autorów encyklopedii PWN, „skrajną postać liberalizmu; sprzeciwianie się jakimkolwiek ograniczeniom swobody działania jednostek”⁵. Taka wykładnia sprowadza to pojęcie jedynie do ekstremistycznej formy liberalizmu, co wydaje się być niedopowiedzeniem. By usunąć niejasności, można posłużyć się anglojęzycznym wydawnictwem Encyklopedii Britannica *Merriam-Webster*. Według tej publikacji, libertarianin to „obrońca doktryny wolnej woli”. Amerykańskie wydawnictwo Instytutu Studiów Humanistycznych definiuje samo podejście libertariańskie jako:

(...) indywidualne powodzenie, dobrobyt i społeczną harmonię opartą na zasadach ‘tak dużo wolności jak to tylko możliwe’ oraz ‘tak mało rządu jak tylko jest to konieczne’⁶

Z powyższych definicji wynika, że podstawowym założeniem libertarianizmu jest pochwała wolności – naczelnej, niezbywalnej wartości każdego człowieka. Pryncypia libertarianizmu są zatem podstawowymi wartościami wyznawanymi przez obrońców tej doktryny filozoficznej.

Warto wprowadzić również terminy stylu politycznego myślenia i ideologii. Ten pierwszy to, posługując się argumentami Karla Poppera, otwarty (naukowy) styl myślenia politycznego, tzn. taki, który pod wpływem krytycznej oceny rzeczywistości jest zdolny do zinternalizowania pewnych nowych idei⁷. Z kolei ideologia to, posługując się definicją Anthony`ego Downsa, *ogólna filozofia polityczna lub system przekonań*. Szerzej różnice pomiędzy tymi dwoma terminami zostaną omówione w rozdziale 3.1 *Ideologia a styl politycznego myślenia*.

⁵ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3932258>, data dostępu: 02.05.2011;

⁶ <http://www.theihs.org/what-libertarian>, data dostępu: 10.05.2011, tłum. własne;

⁷ Zobacz: rozdział 3.1 *Ideologia a styl politycznego myślenia*;

1.2 Historia libertarianizmu

M. N. Rothbard, jeden z najbardziej znanych libertarian XX-wieku, doszukuje się korzeni libertarianizmu w XVII-wiecznym liberalizmie, chociaż rozkwit ruchu libertariańskiego datuje się na lata 60. i 70. XX-wieku (o czym szerzej w podrozdziale 2.1 *Libertarianizm we współczesnym świecie*). Tzw. klasyczny liberalizm⁸ był kierunkiem filozoficznym, stawiającym sobie za cel znalezienie idealnych relacji pomiędzy ograniczonym rządem, wolnością indywidualną (wyrażoną m.in. wolnością religii i słowa) a wolnym rynkiem⁹. Klasyczni liberałowie postulowali zmiany, które miały prowadzić do osiągnięcia jak największej wolności w każdym z wyżej wymienionych aspektów rzeczywistości. Stąd, według nich, system ekonomiczny miał opierać się na ograniczeniu roli państwa (m.in. minimalizacji podatków, kontroli, nacisków etc.) oraz zwiększeniu prywatnej przedsiębiorczości. W ślad za limitowaniem państwa w sferze ekonomicznej następować miało poszerzenie wolności osobistej. Każdy pełnoprawny obywatel miał mieć zagwarantowane pewne prawa i swobody, w które władza nie mogłaby ingerować (np. wolność wyznania, wolność słowa i wystąpień etc.). Zachowania jednostki miały być regulowane tylko i wyłącznie przez akty prawne oparte na prawie naturalnym, czyli pochodzącym z natury rzeczy¹⁰. Klasycznie liberalną wizję świata najlepiej oddano w *Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*¹¹ – to w tym dokumencie stwierdzono, że wszyscy mają być równi i nikt nie może mieć przywilejów czy specjalnych praw w relacjach z innymi ludźmi. Każdy posiadać ma jedynie pryncypialne prawa: do życia, do wolności, do osiągania własnego szczęścia. Przeznaczeniem rządu miało być kontrolowanie poprawności funkcjonowania tych reguł. Jeżeli rząd tego nie czynił ludzie mieli prawo go zmienić lub obalić¹².

Najwcześniejsze znane teksty filozoficzne, przywołujące na myśl libertarianizm, pochodzą ze starożytnego Wschodu. Jedną z pierwszych osób, która poruszyła tematykę

⁸ Termin *klasyczny* jest używany, aby odróżnić ten etap rozwoju myśli liberalnej od późniejszych;
⁹ Richard Hudelson, *Modern political philosophy*; s. 37; wydanie on-line dostępne na witrynie *Google Books*, tłum. własne;

¹⁰ Więcej na temat prawa naturalnego w podrozdziale 1.3 *Pryncypia libertarianizmu*;

¹¹ Za: http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html ; dostęp on-line : 26.09.2011;

¹² Brian Doherty, *The Roots of Modern Libertarian Ideas [w:] Radicals for Capitalism*; wyd. on-line dostępne na stronach Instytutu Katona : www.cato.org, data dostępu : 22.05.2011;

wolnościową był półlegendarny chiński filozof, żyjący prawdopodobnie około 600 lat przed naszą erą – Lao Tzu¹³. W swoich przemowach stwierdzał on m.in. „Bez prawa lub przymusu, ludzie będą żyć w harmonii”; a także: „Im więcej będzie zakazów, tym ludzie będą biedniejsi”¹⁴.

Wśród innych chińskich filozofów, których można uznać za naturalnych protoplastów libertarian wymienia się Mencjusza. Ten uczeń Konfucjusza stwierdzał m.in. że „(...) w narodzie ludzie są najważniejsi, później państwo. Rządzący jest najmniej ważny”¹⁵. Rzecz jasna, wizja Mencjusza była ograniczona konfucjańską wizją zhierarchizowanego i sztywnego społeczeństwa, w którym jednostka miała funkcjonować, niemniej jednak łatwo wywnioskować, iż pochwała współpracy i porządku rzeczy, tak znana z filozofii chińskiej czy japońskiej, wpłynęła na kształtowanie się ideałów libertariańskich. Tak jak i w myśli wschodniej, podstawowym założeniem współczesnego ruchu wolnościowego jest człowiek i jego wolność.

Starożytna myśl europejska – czy to judeochrześcijańska, czy grecka – również od początku bazowała na ideale wolności. Jak pisał D. Boaz w *Elementarzu libertarianizmu*, w podstawowej księdze wiary chrześcijańskiej – Biblii – są fragmenty, które promowały ideały wyznawane przez współczesnych libertarian. Jednym z takich ustępów jest Pierwsza Księga Samuela, w której Bóg odpowiada Samuelowi na jego pytanie o władzy króla:

Takie będzie prawo króla, który ma panować nad wami (...) Z trzód też waszych będzie brał dziesięcinę, a wy będziecie mu niewolnikami. I będziecie wołać w ów dzień przed obliczem króla waszego, któregoście sobie obrali, a nie usłucha was Pan dnia owego, gdyżście prosili dla siebie o króla.¹⁶

Odpowiedź ta może posłużyć za doskonałą ilustrację przywar znanych wielu późniejszym monarchiom, począwszy od władztwa ponad jednostką, poprzez władztwo ponad własnością, na niemożności krytyki systemu kończąc¹⁷.

Kolejnym ważnym elementem w procesie tworzenia się myśli wolnościowej w czasach starożytnych, był okres rzymski. Wtedy też filozofowie stoicy, w tym

¹³ David Boaz (red.), *The libertarian reader: classic and contemporary writings from Lao-Tzu to Milton Friedman*; Nowy Jork., wyd. The Free Press, 1997; s. 207;

¹⁴ Tamże; s. 208;

¹⁵ B. Doherty, dz.cyt.;

¹⁶ 1 Sm, 8, 11-18

¹⁷ D. Boaz, *Korzenie libertarianizmu* [w:] tegoż, *Libertarianizm*; ISBN: 978-83-7298-859-1 Poznań, wyd. Zysk i S-ka, 2005; s. 45;

Cyceron, dochodzili do wniosku, że człowiek może być władcą i tworzyć prawo, ale wciąż jest ograniczony przez prawo naturalne. Sam Cyceron wsławił się m.in. stwierdzeniem : „Arogancja biurokracji powinna być utemperowana i kontrolowana, a wsparcie dla cudzych rąk winno być ukrócone, ażeby Rzym nie upadł”¹⁸ .

Pojęcie prawa naturalnego, które przytoczono już wcześniej, rozumie się dzisiaj jako pewne reguły zachowania, które wynikają z istoty rzeczy¹⁹.

Po okresie starożytnym nastął okres zastoju w rozwoju myśli wolnościowej. Dopiero XV i XVI-wieczna działalność profesorów Uniwersytetu w Salamance, którzy mieli ogromny wpływ m.in. na filozofię Hugo Grocjusza, czy przedstawiciele oświecenia szkockiego, pomogła przemóc stagnację. Najważniejszymi przedstawicielami hiszpańskiej myśli scholastycznej byli m.in. Francisco de Vitoria, Domingo de Soto czy Martin Azpilcueta „dr Navarrus”. Ich głównym obiektem badań były prawa naturalne, a raczej moralna ich podbudowa; pisali m.in. o własności prywatnej, dochodach, opodatkowaniu etc.²⁰. Jeden z wymienionych, F. de Vitoria, potępiał niewolnictwo Indian w Ameryce pisząc:

Każdy Indianin jest człowiekiem i przez to jest zdolny osiągnąć zbawienie lub potępienie (...) Tak dalece, jak dalece jest człowiekiem, każdy Indianin posiada wolną wolę i przeto jest panem własnych działań (...) Każdy człowiek ma prawo do jego własnego życia i do psychicznej i mentalnej integralności.²¹

W Europie ogarniętej potrzebą zdobywania nowych lądów, jedynie uczeni z Salamanki zwrócili uwagę na jakość życia i brutalne traktowanie ludzi zamieszkujących terytoria zamorskie. To właśnie ta postawa, podkreślająca integralność wszystkich ludzi, stanowiła oparcie dla późniejszych prac Grocjusza czy Adama Smitha.

Pierwsza zorganizowana grupa propagująca myśl wolnościową, powstała w Anglii w XVII wieku. Nazywano ich „*levelerami*” od angielskiego słowa 'level' – poziom. Nazwa początkowo miała mieć wydźwięk pejoratywny (oponenci tej grupy zarzucali im „równanie w dół”, do poziomu nizin społecznych), została jednak zaakceptowana przez członków ruchu. Do najważniejszych przedstawicieli *levelerów* należeli John Lilburne, William Walwyn oraz Richard Overton. Charakterystyczne dla

¹⁸ Za : <http://groups.yahoo.com/group/Libertarian/message/63509>, data dostępu: 23.08.2011;

¹⁹ Encyklopedia PWN; wydanie on-line dostępne pod adresem:

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4009640>, data dostępu: 11.05.2011;

²⁰ D. Boaz, dz.cyt. ; s.50;

²¹ Tamże ; s.51;

tego ruchu było promowanie oddolnego charakteru budowania społeczeństwa – każda jednostka powinna być, według ich wizji, wolna i mieć prawo do posiadania własności prywatnej. Stwierdzali oni m.in.: „żaden człowiek nie ma nad moimi prawami i wolnościami władzy, ani ja nad innymi”²².

W połowie XVII wieku tworzył również John Milton, który zasłynął z *Areopagitica* – tekstu nawołującego do wolności religijnej oraz przeciwko licencjonowaniu prasy²³. U schyłku tegoż wieku swoje prace publikował także John Locke. Podkreślał on znaczenie umowy zawieranej pomiędzy członkami społeczeństwa a władzą. Według niego głównym spoiwem tej więzi miała być wolność wyboru i dokonane na jej podstawie porozumienia. Krótko mówiąc, każda jednostka w filozofii J. Locke posiadać miała swobodę dysponowania swoją osobą i własnością. Rząd miał być jedynie gwarantem ochrony tych uprawnień. Poglądy tego filozofa zostały spopularyzowane przez jego następców, którzy – nawiązując do nazewnictwa brytyjskich partii politycznych – nazwali się Prawdziwymi Wigami (ang. True Whigs)²⁴. To właśnie Prawdziwi Wigowie zaczęli postulować minimalizację władzy, w szczególności w znanych na całą Anglię listach, publikowanych na łamach londyńskiej prasy (nazwanych później zbiorczo *Listami Katona*). Warto dodać, że w 1820 roku w hiszpańskich Korteżach przedstawiciele średniej klasy zaczęto nazywać liberałami, od łacińskiego słowa 'libertas', oznaczającego wolność. Terminem tym zaczęto wkrótce określać również inne grupy broniące zasad prawa i wolności – w tym partię Prawdziwych Wigów w Anglii²⁵. Udowadniali oni, że rząd zawsze będzie dążył do ograniczenia wolności jednostki, tak więc jedynym rozwiązaniem jest jego ograniczenie i ścisła kontrola. Angielska *Karta Praw*²⁶ dawała m.in. pełnię swobody w decydowaniu o własnym majątku oraz umożliwiła zupełne zniesienie feudalizmu. Poglądy te szybko zyskiwały coraz większe poparcie, zarówno w Anglii, jak i w byłych koloniach angielskich – w szczególności w północnej Ameryce – gdzie, niedługo później, nowopowstałe Stany Zjednoczone zaadaptowały je w najważniejszych aktach

²² Roderick T. Long, *Liberty: The Other Equality*; z: *The Freeman*, wolumin 55, nr 8 z października 2005 roku. Wydanie on-line dostępne pod adresem: http://www.thefreemanonline.org/wp-content/uploads/FREEMAN/pdf%20format/FREEMAN/2005_08.pdf, dostęp dnia: 01.06.2011;

²³ D. Boaz, dz.cyt.; s.54;

²⁴ Murray N. Rothbard, *O nową wolność. Manifest libertariani*; Wydanie on-line dostępne na witrynie www.mises.pl; data dostępu: 22.08.2011;

²⁵ D. Boaz, *Wiek libertarianizmu* [w:] tegoż, *Libertarianizm*; s.40;

²⁶ Z języka angielskiego: *Bill of Rights*;

prawnych, m.in. w Konstytucji USA. Co warto podkreślić *Kartę Praw* oraz twórczość J. Locke'a, D. Boaz uznaje za początek liberalizmu²⁷, zwanego później klasycznym.

Pod koniec XVIII wieku we Francji swoje idee szerzyć zaczęła grupa filozofów, nazywających siebie fizjokratami. Ich nazwa pochodzi od idei prymatu rolnictwa²⁸ w gospodarce państwa. Najważniejszym przedstawicielem fizjokratów był Francois Quesnay, który wraz z innymi wyznawcami idei fizjokratycznej, rozpropagował hasła wolnościowe – czy to w kwestiach gospodarczych (wolność gospodarcza, własność prywatna etc.), czy też społecznych (wolność osobista). To właśnie Francuzi jako pierwsi użyli terminu *laissez-faire*²⁹, który oznaczał prymat wolności indywidualnej w gospodarce³⁰, a dziś stał się synonimem wolności gospodarczej. Równie istotną rolę w krzewieniu tej myśli odegrali Szkoci w osobach A. Smitha czy Davida Hume'a. Postulowali oni odejście od merkantylizmu w gospodarce Wielkiej Brytanii i szeroko zakrojone zmiany gospodarcze. Obaj zasłynęli obroną wolnego rynku i własności. A. Smith przez historyków określany jest mianem pierwszego współczesnego ekonomisty. J. Locke zajmował się m.in. wpływem społecznym na kształtowanie się gospodarki, co doskonale wyraził w swoim największym dziele *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*³¹. To właśnie w tej publikacji opisał jedną z najważniejszych zasad współczesnej ekonomii i podstawę ekonomicznych twierdzeń libertarian – niewidzialną rękę rynku³². Dzisiaj zarówno A. Smith jak i J. Locke są uznawani za ojców liberalizmu.

W XVIII wieku w Stanach Zjednoczonych działał Thomas Jefferson, który po zakończeniu prezydentury, wraz ze swoimi zwolennikami, dążył do poszerzenia wolności gospodarczej i niezależnienia jednostek od państwa³³. Warto tutaj nadmienić, iż to właśnie Stany Zjednoczone uznaje się powszechnie za miejsce, w którym – przez pewien czas – ideały libertariańskie zostały wyklarowane, a następnie częściowo zaadaptowane przez państwo i społeczeństwo. M. Rothbard w swojej książce *O nową wolność. Manifest libertariański* wspomina postulaty ruchu jeffersonistów - m.in. brak federalnych podatków bezpośrednich i akcyz, ograniczenie cła importowego,

²⁷ Tamże ; tegoż, *The Roots (...)*;

²⁸ Z języka greckiego: *Physis* – natura, *kratos* – władza;

²⁹ Z języka francuskiego: *Laissez-faire* - pozwól działać;

³⁰ Encyklopedia PWN-Biznes; Dorota Drabińska; wyd. on-line dostępne pod adresem : <http://biznes.pwn.pl/index.php?module=haslo&id=3901348>; data dostępu : 24.06.2011;

³¹ The Online Library of Liberty; wydanie on-line dostępne pod adresem: http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php&person=44, data dostępu: 14.06.2011;

³² Więcej na temat tego zagadnienia w podrozdziale 1.3 Prynypia libertarianizmu;

³³ D. Boaz, dz.cyt.; s.63-64;

limitowanie lub nawet likwidację długów państwowych oraz ograniczenie do minimum armii i marynarki. O ile podczas rządów samego Jeffersona zmiany poszły dokładnie w odwrotnym kierunku, o tyle po przejściu władzy przez jego protegowanego Martina Van Burena (wspieranego m.in. przez senatora Thomasa Harta Bentona), który założył nową Partię Demokratyczną, wszystko dążyło do ziszczenia się idei państwa minimalnego. Nową partię poparł m.in. wybitny amerykański generał Andrew Jackson który w okresie swoich 8-letnich rządów stał się prezydentem postępującym według wytycznych ruchu wolnościowego. Zlikwidował on bank centralny i zmniejszył dług publiczny, co pozwoliło w kolejnych latach – już za prezydentury M. Van Burena – oddzielić rząd federalny od systemu bankowego. Liberalny rozwój USA został na krótko zatrzymany przez dość zaskakującą wygraną w wyborach prezydenckich Williama H. Harrisona, który – co warto podkreślić – jako pierwszy polityk w nowożytnej historii państw zachodnich zastosował pomysłowatą kampanię polityczną opartą na demagogicznymi hasłami, tzw. kiełbasie wyborczej³⁴. W. H. Harrison przetrwał na fotelu prezydenckim ledwie miesiąc³⁵, a jego następcą został John Tyler, członek Partii Demokratyczno-Republikańskiej. W partii nastąpił rozłam, którego przyczyną było podejście jej członków do kwestii niewolnictwa. Po okresie rządów ruchu jeffersonistów, Partia Demokratyczna przystosowała się do nowej rzeczywistości politycznej internalizując europejskie standardy socjalne do swego programu i stając się de facto partią socjaldemokratyczną (etatystyczną w kwestiach gospodarczych i wolnościową w kwestiach społecznych).

Ponownie ruch wolnościowy rozkwitł już po okresie burzliwego rozwoju myśli politycznej XIX wieku – w tym czasie rozwijały się konserwatyzm i socjalizm, które szybko stać się miały podstawowymi ideologiami Europy. W zmieniających się realiach politycznych liberalizm musiał zacząć odwoływać się do coraz szerszych grup społecznych, ponieważ bez ich akceptacji nie było możliwe prowadzenie działalności politycznej. Aby trafić do jak najszerszego grona odbiorców, liberałowie spłycili swoje poglądy, co oznaczało w praktyce ograniczenie lub nawet eliminację haseł ekstremalnych. Stąd, jak pisze prof. Rothbard, ruch liberalny w XIX wieku odszedł od ideałów klasyków XVII i XVIII-wiecznych i zanegował kilka ich podstawowych założeń – dotyczących władzy wykonawczej oraz biurokracji. Ruch liberalny podzielił

³⁴ Tamże; roz. *The Roots of Libertarianism*; s.38;

³⁵ Dokładnie miesiąc po objęciu funkcji prezydenta W.H. Harrison zmarł;

się również w kwestii stosunku do abolicjonizmu³⁶. Jednakże XIX-wiecznych liberałów dzieliło o wiele więcej. M. Rothbard wspomina, iż jednym z głównych problemów była kwestia utilitaryzmu. Ten zapoczątkowany w XVIII, ale rozwinięty w XIX-wieku ruch zakładał, że jednostki powinny działać tak, aby zapewnić jak najwięcej szczęścia jak najszerszemu gronu społecznemu³⁷. Wielu liberałów utwierdziło się w przekonaniu, że utilitaryzm nie stoi w sprzeczności z liberalizmem, a wręcz jest jego naturalnym poszerzeniem. Jednakże porównując postulaty utilitarystyczne do myśli politycznej klasyków liberalizmu można stwierdzić, że w sposób oczywisty kłóciło się to z założonym pryncypium prawa naturalnego. O ile w założeniu liberalnych XVIII-wiecznych filozofów jednostka jest wolna i działa na korzyść własną, to w ramach utilitaryzmu jednostka jest zobligowana działać na rzecz korzyści społecznej. M. Rothbard konstatuje, iż liberał klasyczny, jako zwolennik prawa naturalnego, opierał swoje działania na naturalnych aksjomatach sprawiedliwości i moralności, a utilitarysta ową wolność działania potraktuje jedynie w charakterze środka do osiągnięcia celu zbiorowej szczęśliwości. Jeżeli owa szczęśliwość będzie wymagała ograniczenia wolności – utilitarysta będzie skłonny to zaakceptować. Tak powstała jedna z najtrwalszych linii dzielących ruch wolnościowy.

Kolejnym powodem podziału była filozofia Karola Darwina, a dokładniej kwestia jego teorii ewolucyjnej. Na jej podstawie została stworzona idea darwinizmu społecznego lub inaczej socjodarwinizmu. Najbardziej znanymi pracami dotyczącymi tego zagadnienia pozostają dzieła XIX-wiecznych myślicieli - Herberta Spencera i Williama Sumnera. To oni stwierdzili, że społeczeństwo może być postrzegane w taki sam sposób jak natura. Stąd, obserwując królestwo zwierząt, można dojść do wniosku, że najsilniejsi i najlepsi mają szansę przetrwać, podczas gdy słabsi, poddawani presji mogą wymierać. Jednocześnie podkreślali naturę czasu, a mianowicie to, że tylko ewolucyjna droga rozwoju liberalizmu może doprowadzić do wyklarowania pewnych idei i ich realizacji. Porzucono zatem liberalną koncepcję zmiany, która miałaby doprowadzić do kontroli rządu i innych postulatów ich poprzedników. Socjodarwińscy postulowali zatem oczekiwanie na zmiany czy inaczej: brak działania³⁸. Do dziś w ruchu libertariańskim istnieje niezgoda dotycząca drogi implementacji założeń

³⁶ „Ruch społeczny istniejący w XVIII i XIX wieku, którego celem działania było zniesienie niewolnictwa”; Za: Encyklopedia PWN; wydanie on-line dostępne pod adresem : <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3865197>, data dostępu : 12.05.2011;

³⁷ Encyklopedia Britannica, wyd. on-line dostępne pod adresem: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/620682/utilitarianism>, data dostępu 12.05.2011;

³⁸ M. N. Rothbard, dz.cyt. ; cz. *Korzenie libertarianizmu*;

wolnościowych. Warto tu nadmienić, że sam W. Sumner wsławił się tym, że przewidział wzrost agresji i w konsekwencji wybuch wojny w XX wieku. Jego zdaniem rosnąca już w XIX wieku potęga socjalizmu i podżegaczy wojennych w sposób oczywisty doprowadzić miała do „straszliwego wylewu krwi w rewolucjach i wojnach”³⁹.

M. Rothbard w swoim opisie historii ruchu wolnościowego stwierdza również, że przyczyną XIX-wiecznego zastoju wewnątrz tego ruchu był stosunek względem wojny i militarystyki. Antymilitarystyczna nuta w myśli liberalnej jest wyjątkowo ważna, zostanie to przedstawione w podrozdziale poświęconym pryncypiom libertariańskim. Jako przykład M. Rothbard przytacza sytuację Partii Demokratycznej, tej samej, która wyrosła na ideałach wolnościowych T. Jeffersona i jego następców. W początkowym okresie działalności skupiała się ona na realizowaniu planu idealistów, jednakże z czasem znaczenie w partii zyskały inne grupy, postulujące zmiany wewnątrz struktur partyjnych. W ten sposób partia znana z twardej postawy względem pieniądza (tzw. twarda waluta, czyli eliminacja rządowej inflacji), swobody handlu i minimalizacji rządu, przeistoczyła się w partię interwencyjną w okresie sprawowania władzy przez Woodrowa Wilsona.

Ruch, który jest dziś znany jako libertarianizm, powstał jednakże w wieku XX. Pierwszym jego myślicielem stał się Ludwig von Mises, austriacki ekonomista. Współtworzył on tzw. austriacką szkołę ekonomiczną, czyli grupę ekonomistów propagujących idee wolnego rynku. Według niego, funkcjonowanie społeczeństwa jako całości było w bezpośredni sposób skorelowane z rynkiem. Książka *Human Action* jest pierwszym dziełem filozofii stricte libertariańskiej, zawarte w niej zostało m.in. stwierdzenie, że motywem ludzkiego działania nie jest chęć osiągnięcia zysku a chęć zaspokojenia pragnień.

Możliwość wyboru determinuje wszystkie decyzje ludzkie. Wybór człowieka oscyluje nie tylko pomiędzy rzeczami materialnymi i usługami. Wszystkie wartości ludzkie są zaproponowane jako możliwa opcja wyboru. Wszelkie cele i środki, wartości materialne i ideały, wzniosłość i przyziemność, wielkoduszność i niegodziwość stoją w jednym rzędku i są pozostawione pewnej decyzji, która pozwoli na wybór jednej z tych rzeczy i umiejscowi obok niej.⁴⁰

³⁹ Brian Doherty, dz.cyt.;

⁴⁰ William H. Peterson, *Ludwig von Mises – wolność kontra wszechmocny rząd*; tłum. Agnieszka Łaska; wyd. on-line; data dostępu: 27.08.2011;

Wśród uczniów austriackiego profesora wykładającego przez większość życia w Anglii był m.in. Friedrich August von Hayek, który miał ogromny wpływ na wyklarowanie się jednej z najważniejszych wartości ruchu libertariańskiego – indywidualizmu⁴¹. Od tego momentu działało wielu filozofów mających spore znaczenie dla wykreowania się różnych szkół prezentujących nieco odmienne poglądy wolnościowe. I tak przykładowo Robert Nozick wprowadził ideę samoposiadania, co w praktyce oznaczało brak podległości człowieka (wobec społeczeństwa, państwa czy religijnego bóstwa)⁴², a Ayn Rand broniła prawa do samoobrony i nieinicjowania agresji, a także idei minimalizacji państwa do ledwie kilku segmentów (sądownictwo, policja, obronność)⁴³. Równie wielki wpływ na myśl libertarian mieli filozofowie, współcześnie określane mianem anarchizujących, w osobach Gustave de Molinariego (m.in. idea rozwoju społeczeństwa wolnego) czy wspomnianego M. Rothbarda (przeobrażenie poglądów anarchistycznych w możliwe implementacje zmian systemowych) etc⁴⁴. Więcej o współczesnym ruchu libertariańskim w podrozdziale 2.1 *Libertarianizm we współczesnym świecie*.

Warto na koniec podkreślić różnice, które zarysowały się pomiędzy klasycznym liberalizmem i czerpiącym z niego libertarianizmem a współczesnym liberalizmem. Jak zauważa Jeffrey Miron w swojej książce *Libertarianizm. Od A do Z*⁴⁵, współczesny liberalizm od libertarianizmu różni się przede wszystkim kwestią poglądów ekonomicznych. O ile libertarianie, wzorem klasycznych liberałów, dążą do jak najszerszego uwolnienia rynku, o tyle liberałowie zwracają uwagę na niedoskonałości rynku, które – ich zdaniem – winny być objęte kontrolą państwa. Miron konkluduje, iż scedowanie potęgi decyzji na rzecz rządu przez współczesny liberalizm de facto przeczy ideałowi wolności. D. Boaz w *Elementarzu libertarianizmu* dodaje, że dopiero na początku XX wieku ludzie pragnący zwiększenia kontroli rządowej nad rynkiem zaczęli nazywać siebie liberałami⁴⁶. Dla odróżnienia tych liberałów od ich poprzedników z XVIII i początku XIX wieku, tych drugich zaczęto nazywać klasykami liberalizmu.

⁴¹ Więcej na temat indywidualizmu i sformułowanej przez Hayeka idei ładu samorządowego w podrozdziale 1.3;

⁴² Przemysław Wipler, *Libertarianizm posiadania (possesive libertarianism)* [w:] tegoż, *Libertariańskie podejście do państwa*; wyd. on-line dostępne w serwisie <http://liberalis.pl>; data dostępu: 22.07.2011;

⁴³ Tegoż, *Rząd* [w:] tamże,

⁴⁴ Tegoż, *Prof. Murray N. Rothbard: społeczność bez państwa* [w:] tamże;

⁴⁵ Jeffrey A. Miron, *Libertarianism. From A to Z*; ISBN: 978-0-465-01943-4; s. 107-108;

⁴⁶ David Boaz, *Wiek (...)*; s.41;

1.3 Pryncypia libertarianizmu

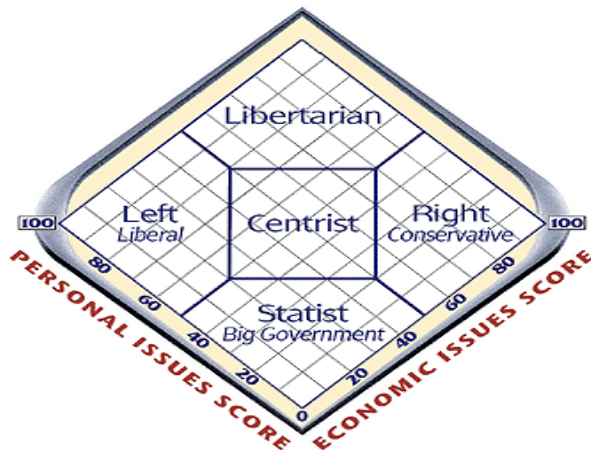
Począwszy od starożytnych Chin ludzie na całym świecie dążyli do urealniania pewnych podstawowych wartości należnych każdej jednostce z osobna. Pierwsze wzmianki o wolności w charakterze głównego ideału przyświecającemu życiu ludzkiemu, znaleźć można w tekstach chińskich, greckich czy rzymskich. Tematyką tą zajmowali się w swoich pracach myśliciele XVII-, XVIII- i XIX-wieczni. W XX wieku rozpoczął się rozwój myśli stricte libertariańskiej. Filozofowie – począwszy od M. Rothbarda, poprzez A. Rand, na R. Nozicku kończąc – rozwinęli nurt myślowy, który dzisiaj zwie się libertarianizmem. Wraz z upływem czasu idea wolnościowa, wzorem każdego innego wielkiego nurtu filozoficznego, podzieliła się na różne szkoły. Akcentowały one inne założenia, obracając się jednak wciąż wokół pewnych idei, które zwykło nazywać się pryncypiami. Dwie główne szkoły: minarchistyczna (akcentująca potrzebę istnienia państwa minimalnego) i anarchokapitalistyczna (postulująca pełną prywatyzację i likwidację rządu) stały się synonimem tego podziału. Oprócz nich wyrósł cały szereg mniejszych „szkół” (m.in. chrześcijański libertarianizm, agoryzm, geolibertarianizm etc.)⁴⁷, każda kładąc nacisk inne kwestie – ich zdaniem – najważniejsze dla samego ruchu wolnościowego.

Katalog wartości wyznawanych przez libertarian przełamuje klasyczne przedstawianie poglądów politycznych na osi prawica-lewica, w której za skrajną ideologię lewicową uznaje się komunizm z przeciwstawnym mu faszyzmem. Niektórzy teoretycy stwierdzili, że ów model jest niekonkretny, i z tego powodu wymaga modyfikacji tak, aby uwzględniał szerszą gamę poglądów. Maurice Bryson i William McDill, zaproponowali, by połączyć wyżej wymienioną oś z drugą, stanowiącą stosunek jednostki do państwa (oś anarchia-etatyzm)⁴⁸. Z kolei David Nolan skonstatował, iż każdą polityczną akcją człowieka można podzielić na dwie główne kategorie działań: ekonomiczną i osobistą.

⁴⁷ Roderick T. Long, Tibor R. Machan, *Anarchism/minarchism : is a government part of a free country?*; ISBN: 978-0-7546-6066-8; s. vii ;

⁴⁸ Maurice C. Bryson, William R. McDill, *The Political Spectrum: A Bi-Dimensional Approach* [w:] *Rampart Journal of Individualist Thought* nr 2, Lato 1968;

Rys 1.

Grafika pochodzi z serwisu <http://www.nolanchart.com/images/advocates.png> ; data dostępu: 11.09.2011;

Zaproponował tedy stworzenie nowego diagramu, w którym uwzględnione zostałyby kategorie wolności osobistej (ang. *personal freedom*) oraz wolności gospodarczej (ang. *economic freedom*)⁴⁹.

Przedstawiony wyżej diagram jest nową wersją modelu Nolana. Uwzględnił on w nim dwie osie, na których zawarł stosunek jednostki względem spraw społecznych oraz spraw gospodarczych. Na osi społecznej zwolennicy największej wolności nazywani liberałami⁵⁰, a zwolennicy najmniejszej wolności społecznej zwani są etatystami⁵¹ bądź też zwolennikami dużego rządu (*ang. Big Government*)⁵². Z kolei na osi gospodarczej zwolenników dużego rządu lokuje się po przeciwnej stronie wykresu niż konserwatystów⁵³.

W centralnej części wykresu umiejscowieni są centryści, natomiast skrajnie umiejscowieni (jako zwolennicy zarówno wolności gospodarczej jak i społecznej) są libertarianie.

Wykres Nolana w klarowny sposób przedstawia umiejscowienie poglądów libertariańskich względem innych głównych ideologii współczesnego świata. Spoglądając na oś poglądów społecznych można wywnioskować, że libertarianie popierają ideę swobód obywatelskich, czyli praw przysługujących każdej jednostce. Należą do nich, wg M. Rothbarda, m.in. wolności: słowa, publikacji czy zgromadzeń.

⁴⁹ <http://classic-web.archive.org/web/20080616110300/http://www.theadvocates.org/celebrities/david-nolan.html>, data dostępu : 01.07.2011;

⁵⁰ Z języka angielskiego : liberal – wolnościowy;

⁵¹ Z języka francuskiego: *e àtat* – etatystyczny;

⁵² W niektórych wersjach wykresu Nolana zwanych również autorytarystami (*ang. authoritarian*);

⁵³ ang. conservative . W USA pojęciem prawica (*ang. right*) i lewica (*ang. left*) odpowiadają europejskie terminy odpowiednio konserwatystów i liberałów;

Ten sam autor dodaje, że libertarianie uznają wojnę za całkowicie nieuprawnioną, a służbę wojskową traktuje jako „(...) praktykowane na szeroką skalę niewolnictwo”⁵⁴. Dodatkowo libertarianie akceptują tzw. przestępstwa bez ofiary, czyli m.in. pornografię czy prostytutkę. Ponadto stwierdza, że:

[wykroczeń tych] libertarianin w ogóle nie uznaje za przestępstwa, gdyż pod pojęciem „przestępstwa” rozumie brutalne naruszenie czyjejś nietykalności osobistej lub własności.⁵⁵

Jak łatwo zauważyć, poglądy te uznawane są powszechnie za przynależne do lewicowej myśli politycznej. Jednakże poglądy libertariańskie, także na osi gospodarczej, są wyrażone w równie ekstremistycznej formie. M. Rothbard wymienia poglądy gospodarcze libertarian wspominając m.in. o stanowczym sprzeciwie przeciwko państwowym regulacjom oraz o pochwalę własności i absolutnej wolności w podejmowaniu decyzji względem tej własności. Oprócz tego libertarianin jest, wg tego autora, zwolennikiem swobody wymiany – tzw. kapitalizmu leseferystycznego⁵⁶. Zatem poglądy libertariańskie są, według tradycyjnej terminologii, zarówno lewicowe, jak i prawicowe. To właśnie z tego powodu Nolan i inni postanowili stworzyć wykres, który oddawałby sytuację w sposób bardziej przejrzysty.

Lista wartości wymieniona przez amerykańskiego profesora jest oczywiście niepełna. Trudno jednakże stworzyć listę pryncypiów wspólnych wszystkim grupom libertariańskim. Wydawać się może, że, wzorem Nigela Ashforda, dobrze zacząć od korzeni, a mianowicie od poglądów wspólnych zarówno klasycznym liberałom, jak i współczesnym grupom libertariańskim. Lista ta zawiera dziesięć podstawowych wartości:

1. Wolność jako podstawowa wartość polityczna;
2. Indywidualizm;
3. Sceptycyzm wobec siły;
4. Zasady prawa;
5. Społeczeństwo obywatelskie;
6. Ład samorządny;

⁵⁴ M. N. Rothbard, dz.cyt. ; s.18;

⁵⁵ Tamże, s.18;

⁵⁶ Tamże, s.18;

7. Wolny rynek;
8. Tolerancja;
9. Pokój;
10. Ograniczony rząd;⁵⁷

N. Ashford zwraca uwagę przede wszystkim na wolność, najważniejszą jego zdaniem zasadę, wokół której klasycy liberalni, i ich wzorem libertarianie, obudowali swoje poglądy. Wolność jest wartością niezbywalną, której odrzucenie jest niemożliwe tak długo, jak długo jednostka respektuje wolność innej jednostki. Człowiek istnieje dla siebie, a co za tym idzie – podejmuje decyzje indywidualnie. Tylko to, co przeżył lub zobaczył, wpływa na to, w jaki sposób decyduje. Człowiek jest zatem wolny podczas dokonywania wszelkich decyzji w swoim życiu, dla przykładu: nic nie stoi na przeszkodzie, by wybrał coś, co implikowałoby negatywne skutki. Nie można uciec od swojej wolności, tak jak nie można zrezygnować z oddychania. Oznacza to, że decyzje podejmowane przez człowieka są i będą podlegać pod nieuchronną odpowiedzialność, jak określił to Jean-Paul Sartre⁵⁸. Oczywiście człowiek nie musi tego akceptować, ale negowanie odpowiedzialności za własne czyny jest oszukiwaniem samego siebie. Innymi słowy człowiek, który pojmuję, że za każde działanie odpowiedzialny jest on sam, staje się człowiekiem potwierdzającym własną wolność; człowiekiem świadomym.

Pojęcie wolności libertarianie zapożyczyli od Isaiaha Berlina. Podzielił on wolność na negatywną („wolność od” m.in. ingerencji rządowej) oraz pozytywną („wolność do”, czyli inaczej prawo do czynienia czegoś). Wolność negatywna została uznana za jedyną prawdziwą, ponieważ to ona zapewniała jednostce byt. Jak to określili autorzy encyklopedii liberalizmu na stronie Partii Demokratycznej:

Najważniejsza jest więc „wolność od kajdan” (Berlin), od przymusu, od dominacji innych ludzi. Wszystko co następuje później jest jedynie skutkiem wolności negatywnej.⁵⁹

⁵⁷ Nigel Ashford; wykład dla LearnLiberty.org; wersja on-line dostępna na : http://www.youtube.com/watch?v=iU-8Uz_nMaQ&feature=player_embedded, data dostępu: 30.06.2011;

⁵⁸ Ilham Dilman, *Sartre: freedom as something to which man is condemned* [w:] *Free will. An historical and philosophical introduction*; ISBN : 0-415-20056-3; część IV, rozdział 12;

⁵⁹ *Wolność negatywna* [w:] *Encyklopedia Liberalizmu Partii Demokratycznej*; dostęp on-line pod adresem: <http://www.demokracy.pl/sloownik/encyklopedia>, data dostępu: 10.06.2011;

Zatem każde działanie ludzkie jest wolne. Jeżeli daje się człowiekowi np. prawo do publikowania, to de facto oznacza brak wolności, bo jest tylko i wyłącznie wolnością od cenzury. Wszelkie prawa jednostkowe wynikają właśnie z pojęcia wolności negatywnej. Co warto podkreślić, a co zauważa Tibor R. Machan, wolność, w rozumieniu libertarian, nie jest jedynie terminem odnoszącym się do możliwie najszerszego i subiektywnego wyboru jednostki. Wolność jest wartością tworzącą inne, podstawowe pryncypia. I tak: człowiek wolny ma szansę stać się jednostką świadomą, działającą jako indywidualium. Jednostka wolna będzie mogła podjąć decyzję o użyciu przemocy względem innej jednostki, ale musi zdawać sobie sprawę z konsekwencji. Posiada więc wolność wyboru. Idee systemu prawnego i gospodarczego w myśli libertariańskiej są skonstruowane wokół założenia wolnościowego – każda jednostka jest ograniczona jedynie wolnością innej jednostki. Każda z nich musi akceptować odmiennosc i zróżnicowanie – ograniczane wolnościami innej jednostki – tak, aby doprowadzać do pewnego hipotetycznego poziomu porozumienia społecznego. To porozumienie, w zależności od założeń konkretnych grup, może oznaczać np. stworzenie minimalnego rządu (minarchiści), czy też stworzenie organizacji społecznych spełniających funkcję wykonywane dotychczas przez rząd (anarcho-kapitaliści).

Jedynie ograniczenia człowieka względem wolności zawierają się w pojmowaniu terminu aksjomat nieagresji. Zasada nieagresji została zdefiniowana m.in. przez Waltera Blocka, który stwierdził, że legalnym dla jednostki jest wszystko to, co nie inicjuje przemocy względem innej jednostki lub jej własności⁶⁰. M. Rothbard dodaje, że zasadę tę można złamać jedynie w sytuacji, gdy inna jednostka dokona aktu przemocy. Krótko mówiąc, zasada nieagresji może być złamana jedynie w akcie samoobrony przed „agresywną przemocą ze strony innej osoby”, a nigdy nie można jej użyć „w stosunku do kogoś, kto nie jest agresorem”⁶¹. Zasada sceptycyzmu wobec siły opiera się właśnie na aksjomacie nieagresji. Libertarianie są przeciwko wszelkim konfliktom zbrojnym, które ich zdaniem są tylko zalegalizowaną formą morderstwa. Założenie antywojenne jest o tyle ważne, że podkreśla niekonfliktowy charakter myśli libertariańskiej.

Libertarianie twierdzą, że to jednostki tworzą społeczeństwo. Każda z nich kreuje pewne struktury – począwszy od społeczeństw, poprzez grupy koleżeńskie, na

⁶⁰ Walter Block, *The Non-Aggression Axiom of Libertarianism*; wydanie on-line dostępne pod adresem <http://www.lewrockwell.com/block/block26.html>, data dostępu: 20.07.2011 ;

⁶¹ M. N. Rothbard, *Egalitarianism as a revolt against nature and other essays*; ISBN : 0-9545466-23-4; s. 116 ;

państwie kończąc. Jednostka lub inaczej indywiduum, jest zatem podstawą analiz społecznych dokonywanych przez libertarian⁶². Ludzie, funkcjonując jako grupa indywidualności, w warunkach wolnorynkowych tworzą naturalną harmonię interesów. Oznacza to, że każda akcja człowieka spotyka się z reakcją rynku – czyli innymi jej podmiotami (jednostkami). To naturalne samoograniczenie pozwala na wspomnianą harmonię. Skoro każda jednostka podejmuje decyzje, za które jest odpowiedzialna, to musi posiadać pewne niezbywalne prawa, przynależne każdemu z osobna. Te prawa, nazywane prawami indywidualnymi, pochodzą z natury ludzkiego bytu. Z teorii indywidualizmu wynika idea ładu samorządowego. O ile jednostki tworzą owe grupy społeczne, o tyle żadna z nich nie jest w stanie zrozumieć i wykreować trwałych tworów prawno-społecznych. Powstają one na bazie nie zawsze trafnych, bo bazujących na ograniczonej liczbie informacji lub niesprecyzowanych oczekiwaniach, decyzji. Prowadzi to jednak do naturalnego (samorządowego) porządku. Stworzone w ten sposób struktury (m.in. język, kultura, pieniądz, rynek czy prawo) mają charakter trwalszy, niż np. struktury regulowane i kontrolowane przez rząd.

Na powyższych ideach wolności i indywidualizmu opiera się system prawny proponowany przez libertarian. Jak podkreśla D. Boaz, libertarianie nie są libertynami ani hedonistami, idea wolnościowa nie opiera się na założeniu „rób co chcesz, nikt nie może nic powiedzieć”⁶³. Prawo ma chronić wolność jednostek. Całość kontrolowana ma być przez spontanicznie stworzone i generalnie akceptowalne zasady prawa (czyli, inaczej rzecz ujmując, stworzone na zasadzie ładu samorządowego przepisy chroniące zespół praw przysługujących każdej jednostce). Jedyńm celem przepisów prawnych nie ma być stwarzanie barier dla jednostek, ponieważ jedyną taką barierą ma być zasada nieagresji, a ochrona indywidualnej wolności. Z systemem prawnym związana jest zasada limitowanego rządu. Rząd w myśli libertariańskiej jest tworem wysoce niepożądanym, wręcz niemoralnym. W praktyce oznaczać to może obranie za jedyny cel istnienia rządu ochronę indywidualnych praw jednostkowych. Jednakże w zależności od szkoły postuluje się jego: ograniczenie (minarchizm) lub całkowite zlikwidowanie (anarchokapitalizm). D. Boaz określa ową sytuację cytując słowa Lorda Actona: „Władza prowadzi do zepsucia, a władza absolutna do absolutnego zepsucia”⁶⁴. Jak udowadnia na przykładzie historii Europy, to właśnie limitowanie rządu doprowadziło do wyewoluowania praw indywidualnych i rozwoju gospodarki.

⁶² D. Boaz, dz.cyt., s.88;

⁶³ Tamże; s.89;

⁶⁴ <http://www.acton.org/research/lord-acton-quote-archive>; dostęp dnia: 01.10.2011;

A`propos gospodarki, bardzo ważnym elementem myśli wolnościowej jest kwestia wolnego rynku. Tylko taki miałby być dobrym odzwierciedleniem prawdziwych potrzeb i umiejętności ludzkich. Każda jednostka w myśli wolnościowej, automatycznie uczestniczy w procesach gospodarczych, bo w ten sposób może funkcjonować w ramach między-jednostkowych struktur. To, co nakazuje jednostce funkcjonowanie w ramach tych struktur, jest podstawową potrzebą przetrwania – żeby jeść trzeba wykonać jakąś pracę lub coś posiadać. Wolny rynek oznacza, że każdy posiada możliwość produkowania i wymiany produktów na zasadach wolnej wymiany. Krótko mówiąc, libertarianie bronią ideału samo-posiadania. W odróżnieniu do K. Marksa, klasycy liberali dokonali podziału ról w gospodarce na tych, którzy posiadają dobra, i na tych, którzy przemocą starają się je odebrać. T. Jefferson opisał to w ten sposób: „Mamy więcej rządowej maszynerii niż to jest potrzebne; zbyt wielu pasożytów żyje z pracy ludzi pracujących”⁶⁵.

Warto tutaj przytoczyć wywód Willa Kymlicki w jego książce *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*. Przeprowadza on rozumowanie, w którym próbuje udowodnić, że wprowadzona przez R. Nozicka kategoria samo-posiadania (ang. *self-ownership*), jest możliwa do zastosowania wobec większej ilości systemów myśli politycznej. Jeżeli bowiem ludzie są przypisani do każdej z transakcji rynkowych, które dokonują, to jeżeli będą funkcjonować w innym niż kapitalizm systemie także będą mogli realizować zasadę samo-posiadania. Niektórzy będą wykorzystywać własne umiejętności do nierównej własności zewnętrznego świata, a inni redystrybuować wpływy rynkowe aby wyrównać owe naturalne nierówności⁶⁶. Ta wolność podejmowania decyzji dla libertarian ograniczyłaby się do wyboru kapitalizmu, jako – ich zdaniem – najlepszego systemu gospodarczego, aczkolwiek wolność libertariańska pozwoliłaby jednostkom wyznającym inne idee na przykładową redystrybucję wewnątrzspołeczną.

Ponadto libertarianie twierdzą, że wojna i wojsko są jedynie formą legitymizowanego barbarzyństwa i niewolnictwa, które sowie (niekoniecznie z własnej woli) opłacają jednostki, w ramach zalegalizowanej kradzieży, czyli poboru podatków. Co warto podkreślić, niechęć do wojny i pokojowe nastawienie nie wykluczają konfliktów międzyludzkich. Nie powinny one jednak, zdaniem libertarian, doprowadzać do prowadzenia wyniszczających i bezsensownych wojen. Oczywiście

⁶⁵ Cytat za stronę: <http://jpetrie.myweb.uga.edu/TJ.html>; dostęp dnia: 01.10.2011;

⁶⁶ Will Kymlicka *Libertarianism*, [w:] tegoż, *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*, Nowy Jork, Oxford University Press, 2002; s. 121-122;

istnieć może zarówno instytucja policji, w postaci tzw. prywatnych agencji ochrony (dobrowolnych stowarzyszeń, które w zamian za składkę, otrzymują ochronę dóbr i zdrowia), jak i instytucja ograniczonego wojska, które w myśli wolnościowej działać mogą podobnie do prywatnych agencji ochrony. Jednostkowe konflikty nie mogą doprowadzać do eskalacji konfliktu na szeroką skalę. Agresji obcego państwa mogą przeciwdziałać zarówno prywatne grupy policyjne, jak i prywatne grupy wojskowe, chroniące swoich klientów przed skutkami wojny. Po raz kolejny objawia się zatem aksjomat nieagresji – państwo libertariańskie w założeniu nie może wywołać wojny, aczkolwiek w chwili zagrożenia obywatelom przysługuje prawo do obrony poprzez opłacone, profesjonalne agencje obronne. Szerzej o problematyce agencji ochronnych pisał m.in. Jacek Sierpinski w magazynie *Mać Pariadka*⁶⁷.

Jak zauważa Alan Ryan w swoim tekście o liberalizmach współczesnego świata, koncepcje libertariańskie nie pokrywają się jednak w stu procentach z klasycznym liberalizmem J. Locke`a czy A. Smitha. Przede wszystkim ci drudzy nie wspominali nic o dekryminalizacji *przestępstw bez ofiary*⁶⁸, które, dla niektórych filozofów libertariańskich, są bardzo ważne. Ryan wspomina również o innej kwestii, która wydaje się być kluczową dla rozróżnienia pryncypiów libertariańskich od podstawowych wartości innych stylów politycznego myślenia. Jest nią mianowicie kwestia praw ludzkich, które wg R. Nozicka są człowiekowi przypisane. Oznacza to de facto niemożność rezygnacji z tych podstawowych ludzkich przywilejów. Człowiek posiada niezbywalne prawo do posiadania samego siebie oraz do wytwarzania i wymiany produktów oraz umiejętności z innymi ludźmi⁶⁹.

Oczywiście katalog libertariańskich pryncypiów jest o wiele szerszy, zawiera takie pojęcia, jak wolność praw intelektualnych czy tolerancja względem innych jednostek, ale wymienione pryncypia stanowią podstawowy zbiór wartości wyznawanych przez większość filozofów libertariańskich. Powyższe założenia są kluczowe dla omówienia problematyki libertarianizmu jako stylu politycznego myślenia. Zróżnicowanie wewnątrz poszczególnych szkół libertariańskich zostanie przedstawione w rozdziale 2.1.

⁶⁷ nr 2-4/ 1997 rok; artykuł dostępny on-line pod adresem: http://www.libertarianizm.pl/wolnosciove_czytanka/bezpieczenstwo_i_wymiar_sprawiedliwosci/lepiej_dac_ochroniarzowi_niz_policjantowi, data dostępu : 26.08.2011

⁶⁸ *Liberalism* Alan Ryan [w:] *A companion to contemporary political philosophy*; USA, wyd. Blackwell, 1993; s. 296;

⁶⁹ Tamże; s. 296;

Rozdział 2

2.1 Libertarianizm we współczesnym świecie

Libertarianizm w charakterze ruchu politycznego rozwinął się w XX wieku. D. Boaz w swojej książce *Libertarianizm* napisał, że pierwszą osobą używającą tego terminu był Leonard Read, założyciel Fundacji Edukacji Ekonomicznej (Foundation for Economic Education)⁷⁰; w szybkim tempie założenia libertariańskie zostały zaadaptowane w wielu dyscyplinach naukowych – począwszy od ekonomii, prawa czy psychologii, a kończąc na ekologii, bioetyce i technologii⁷¹. Po drugiej wojnie światowej na znaczeniu zyskiwać zaczął ośrodek ekonomicznej myśli austriackiej. Prekursorem tego nurtu ekonomii był L. von Mises, wspomniany w rozdziale pierwszym. Jego dzieła, m.in. *Socjalizm*, przyczyniły się do zdyskredytowania ówczesnej myśli socjalistycznej oraz rozpropagowania ideałów kapitalizmu wolnorynkowego. Bardzo trafnie jego stosunek do systemu socjalistycznego oddaje ten cytat:

To nie czcze rozprawy o niejasnym koncepcie sprawiedliwości społecznej podniosły, do obecnego poziomu, standard życiowy przeciętnego mieszkańca krajów kapitalistycznych, ale działalność ludzi określanych jako „jednostki bezwzględne” i „wyzyskiwacze”.⁷²

Do jego uczniów należeli najwybitniejsi ekonomiści XX-wieku, w tym F.A. von Hayek, M. Rothbard czy Israel Kirzner. Wydawać się może, że krzewienie idei liberalizmu klasycznego było dla L. von Misesa formą sprzeciwu wobec ogarniającego Europę dogmatu pomocy. Jak zauważał, owa pomoc wyrażona interwencjonizmem i upaństwowioną gospodarką nie pozwalała ludziom racjonalnie gospodarować, co w rezultacie objawiało się pogorszeniem ich sytuacji życiowej. Wolność od interwencji państwa, czyli de facto wolność ekonomiczna pozwoliłaby jednostce funkcjonować adekwatnie do potrzeb.

Tymczasem za oceanem po wojnie wydane zostały dzieła kilku znanych kobiecych pisarek m.in. Rose Wilder Lane czy Isabel Paterson. Promowały one indywidualizm i wolność jako źródła postępu. Ich idee zostały zawarte w książkach

⁷⁰ D. Boaz, *Libertarianizm*; s. 42;

⁷¹ Tamże, s. 81;

⁷² http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/ludwig_von_mises ; data dostępu: 01.09.2011

takich jak *Odkrycie wolności* czy *Bóg z maszyny*. Z tego kręgu najbardziej znana pozostała emigrantka z Rosji – Ayn Rand, a właściwie Alissa Rosenbaum⁷³. Miała ona ogromny wpływ na rozwój libertarianizmu pomimo tego, że do końca życia upominała się o rozróżnienie jej *radykałnego kapitalizmu* od idei libertariańskich. Jej dzieła, m.in. *Źródło*, *Atlas Zbuntowany* czy *Hymn*, wpłynęły w znaczący sposób na postrzeganie idei indywidualizmu w Stanach Zjednoczonych. Dość powiedzieć, że *Atlas Zbuntowany* jest do dziś jedną z najchętniej czytanych powieści USA⁷⁴. Poglądy A. Rand były i są dla wielu ludzi zbyt ekstremalne, aczkolwiek należy oddać jej to, że przyczyniła się do rozpropagowania idei indywidualizmu, leseferystycznego kapitalizmu i państwa-minimum. Czyniła to wyznając specyficzne dla niej i ruchu przez nią zapoczątkowanego⁷⁵ rozumienie terminu „egoizm”. Dla A. Rand i jej uczniów egoizm to najważniejsza z ludzkich cnót, która pozwala człowiekowi przetrwać w świecie natury, bo tylko instynkt przetrwania zawiera czynnik egoizmu, a co za tym idzie tylko jednostka egoistyczna ma rację bytu w środowisku. Jak sama stwierdziła :

Ponieważ egoizm to troska o własny interes, zatem etyka absolutna używa tego pojęcia w jego dokładnym i najczystszy sensie. Nie jest to pojęcie, które należałoby oddać nieprzyjaciółom człowieka ani narazić na bezmyślne przeinaczenia, przesady, nieporozumienia i obawy ignorantów i nierozsądnych. Atak na egoizm to atak na godność własną człowieka: oddać to pierwsze, to oddać i drugie.⁷⁶

Ruch obiektywistyczny, tuż po wydaniu *Atlasa Zbuntowanego*, uznawanego za najważniejszy tekst tej grupy, stał się jednym z najszybciej rozwijających ruchów wolnościowych w Stanach Zjednoczonych. Wśród osób, które sympatyzowały z Rand byli m.in. M. Rothbard⁷⁷, T. Machan, Nathaniel Branden, John Hospers, Alan Greenspan (wieloletni szef FED⁷⁸) czy, po śmierci filozofki główny teoretyk obiektywizmu, Leonard Peikoff.

W tworzeniu się ruchu libertariańskiego w Stanach Zjednoczonych spory udział miał, mało znany w Polsce, Benjamin Ricketson Tucker, czołowy przedstawiciel ruchu

⁷³ D. Boaz, *Libertarianizm*; s. 78-79;

⁷⁴ Za : http://www.economist.com/node/13185404?story_id=13185404&fsrc=rss ; data dostępu: 31.08.2011 oraz http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/ayn_rand ; data dostępu: 01.09.2011

⁷⁵ Ruch obiektywistyczny;

⁷⁶ http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/ayn_rand ; data dostępu: 01.09.2011

⁷⁷ Pomimo późniejszej krytyki;

⁷⁸ FED (ang. *The Federal Reserve System*) – system rezerw federalnych w Stanach Zjednoczonych; za: http://www.federalreserve.gov/faqs/about_12594.htm ; dostęp dnia : 29.09.2011;

zwanego anarchoindywidualizmem. B.R. Tucker był absolwentem jednego z najświetniejszych technicznych uniwersytetów świata – MIT (Massachusetts Institute of Technology), gdzie rozpoczął okres działalności anarchistycznej. Początkowo tłumaczył dzieła znanych europejskich anarchistów (m.in. pisma Pierre-Joseph Proudhona), a następnie sam pisał dla bostońskiego magazynu *Liberty*⁷⁹. Jego najświetniejszym dziełem była pierwsza anarchistyczna wizja społeczeństwa kontraktu, w którym wszelkie stosunki międzyludzkie miały opierać się na dobrowolnych umowach. Jako pierwszy anarchista proponował zastąpienie organizacji porządku publicznego stowarzyszeniami obywateli. Prawo, w wizji tego anarchisty, miało być zwyczajowe, a wszelkie usługi (poczynając od szkolnictwa a kończąc na służbie zdrowia) miały być płatne. Postulował również sprywatyzowanie pieniądza⁸⁰ oraz wolny rynek. Warto podkreślić, że anarchoindywidualizm, a przede wszystkim jego główny teoretyk B.R. Tucker, krytykowali tak komunizm, jak i wszelkie lewicowe odłamy anarchizmu (w tym Michaiła Bakunina, którego B.R. Tucker tłumaczył na język angielski)⁸¹.

Wraz z rozwojem libertariańskiego podejścia do nauk zaczęto również wprowadzać pierwsze libertariańskie, całościowe koncepcje polityczno-prawne. Jak zostało wspomniane w rozdziale pierwszym, głównymi szkołami libertariańskimi stały się minarchizm oraz anarchokapitalizm. Za T. Telukiem można przyjąć, że pierwsza ze szkół podkreśla idee ograniczające państwo, czyli inaczej, nawołujące do stworzenia państwa minimalnego, znanego z filozofii klasycznego liberalizmu. Z kolei anarchokapitalizm jest ideą organizacji społeczeństwa bezpaństwowego, to znaczy takiego, które scedowałoby rzeczywistą władzę z rządu państwowego na rzecz jednostek i ich dobrowolnych organizacji. Jednak oprócz tych dwóch głównych szkół libertariańskich Jacek Bartyzel w artykule *Geneza i próba systematyki głównych nurtów libertarianizmu* opublikowanym w zbiorze *Libertarianizm. Teoria. Praktyka. Interpretacje*⁸² prezentuje również inne, nie mniej ciekawe grupy libertariańskie. Pierwszą z nich jest agoryzm, którego nazwa pochodzi o greckiego słowa agora oznaczającego otwarty rynek⁸³. Jest to lewicowo-libertariański ruch skupiony przede wszystkim wokół uczniów Samuela Edwarda Konkina III. Cechują się oni głęboką

⁷⁹ http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/benjamin_ricketson_tucker; data dostępu: 01.09.2011;

⁸⁰ Czyli scedowanie władzy nad jego drukiem na rzecz prywatnych i spółdzielczych banków;

⁸¹ http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/benjamin_ricketson_tucker; data dostępu: 01.09.2011;

⁸² Waldemar Bulira, Włodzimierz Gogłóza (red.), *Libertarianizm. Teoria. Praktyka. Interpretacje*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010;

⁸³ Tamże; Jacek Bartyzel, *Geneza i próba systematyki głównych nurtów libertarianizmu*, s. 38

pogardą dla instytucji państwa i wszystkiego, co z nią związane⁸⁴. S.E. Konkin był autorem specyficznej koncepcji gospodarki rynkowej zwaną kontrekonomią, w której sektory typu prostytucji, hazardu i handlu narkotykami miałyby być kluczowe dla stworzenia alternatywnej gospodarki kontrolowanej przez społeczeństwo, co w rezultacie doprowadzić miałyby do przejścia kontroli nad państwem przez grupy anarchizujące. Niektórzy zarzucają piewcom agoryzmu amoralność i chęć osiągnięcia celów kosztem strat społecznych. Innym nurtem libertariańskim przytaczanym przez J. Bartyzela jest paleolibertarianizm. Ta odmiana natomiast cechuje się połączeniem anarchokapitalistycznych koncepcji M. Rothbarda z moralnością chrześcijańską. Głównym przedstawicielem tego ruchu był Llewellyn (Lew) Rockwell Junior. Paleolibertarianie starają się o stworzenie alternatywnej wizji libertarianizmu, który byłby bardziej moralny i nieutożsamiany przez niezorientowanych z libertynizmem. Znanym polskim przedstawicielem tej odmiany libertarianizmu jest T. Teluk, który w swojej książce *Libertarianizm. Teoria państwa* zawarł m.in. szeroki opis koneksji pomiędzy chrześcijaństwem a myślą wolnościową. Najmłodszą, jak to określa J. Bartyzel, mutacją libertarianizmu jest neolibertarianizm. Powstały w XXI-wieku ruch różni się od wszystkich grup libertariańskich stosunkiem do wojny – mianowicie aprobejuje walkę z terroryzmem, uznając, że jedynie w ten sposób można zmaksymalizować wolność na świecie⁸⁵.

⁸⁴ J. Bartyzel w tekście *Geneza i próba systematyki głównych nurtów libertarianizmu* stwierdził, iż agoryści krytykują również minarchistów i anarchokapitalistów za, ich zdaniem, zbyt mało radykalne podejście do tematyki państwa;

⁸⁵ Tamże; s. 42;

2.1.1. Minarchistyczne koncepcje libertariańskie:

Do najważniejszych przedstawicieli koncepcji ograniczenia państwa do minimum⁸⁶ można zaliczyć F.A. von Hayeka, R. Nozicka czy Milтона Friedmana. Sam minarchizm bywa również nazywany libertarianizmem kontraktualistycznym, ponieważ jego ideologowie twierdzą, że geneza państwa jest właśnie kontraktualistyczna – powstała w wyniku powstania pewnego rodzaju porozumienia społecznego⁸⁷. Oprócz wymienionych wyżej naukowców wymienić można również T. R. Machana, Richarda Epsteina czy Edwarda H. Crane'a. Niektórzy badacze do nurtu minarchistycznego zaliczają również tzw. teorie wyboru publicznego Jamesa Buchanana i teorię moralności uzgodnionej Davida Gauthiera⁸⁸. Pomimo mnogości opinii dotyczących poszczególnych filozofii wyznawanych przez te jednostki, można przyjąć, że rację ma J. Bartyzel katalogując je w ramach myśli zwanej minarchiczną (czyli minimalną).

Wywód należałoby rozpocząć od postaci, wspomnianego już w tekście, F.A. Hayeka. Jego wizję libertarianizmu znakomicie oddaje ta wypowiedź ekonomisty:

Obrona bezpieczeństwa narodowego oraz cywilizacji przed agresją zarówno ze strony wrogów zewnętrznych, jak też wewnętrznych band to pierwszy obowiązek każdego rządu. Gdyby wszyscy ludzie byli mili i cnotliwi, gdyby nikt nie pożył rzeczy, które należą do innego, nie byłoby potrzeby istnienia rządu, armii i marynarki, policjantów, sądów i więzień.⁸⁹

Hayek na początku swojej drogi akademickiej był socjalistą, pod wpływem, (opisanego już w pracy) profesora Misesa zmienił jednak swoje poglądy. Zaczął proponować ograniczone rządy eksperckie, denacjonalizację pieniądza. Propagował wizję społeczeństwa tworzącego się na zasadach ładu samorządowego; społeczeństwo otwarte, krytycznie nastawione do rzeczywistości, które nie byłoby ograniczone nacjonalistycznymi ideami. T. Teluk stwierdza wręcz, że F.A. Hayek był prekursorem globalizacji z wolnym, niezamkniętym rynkiem globalnym. Opowiadał się za państwem „ultraliberalnym i leseferystycznym”⁹⁰. Świat miałby być zatem skupiskiem narodów, wspólnotą wolnych ludzi.

⁸⁶ *Anarchism* oznacza brak rządu (an-archy), *minimum-archy* oznacza minimalny rząd;

⁸⁷ Tomasz Teluk, *Libertarianizm. Teoria państwa*, Warszawa: Biblioteka Wolności, 2006, s. 84;

⁸⁸ Tamże; J. Bartyzel, dz.cyt., s. 38;

⁸⁹ T. Teluk, dz.cyt., s. 94

⁹⁰ Tamże, s. 96;

Kolejnym ważnym myślicielem minarchistycznym był R. Nozick. Zasłynął on krytyką dzieła Johna Rawlsa *Teoria sprawiedliwości*. Pomimo tego, że pod koniec życia wycofał się z proponowanych przez siebie w *Anarchia, państwo, utopia* idei, wciąż uznawany jest za libertarianina. Ta słynna polemika rozpoczęła się od J. Rawlsa, który stwierdził, że liberalizm oparcie znaleźć może tylko w działaniach redystrybuujących – jednostki lepiej zarabiające, w wizji ego autora, powinny – za pośrednictwem państwa – wspomagać jednostki będące w gorszej sytuacji. R. Nozick wystąpił z kontrargumentacją, która zawiera się w stwierdzeniu „jeżeli jeden posiada, to dyskryminacją będzie zmuszanie go do oddania własności, bez jego zgody na rzecz innego człowieka”. Ten sam autor przedstawił również oryginalną koncepcję rozwoju państwa, które powstaje w wyniku wspólnego strachu (albo raczej obawy) ludzi. Doprowadzili oni do powstania stowarzyszeń ochrony, a następnie do skonsolidowania ich w ramach jednolitej instytucji, bądź też do wygrania przez jedną agencję ochrony rynkowej walki z innymi podmiotami i stworzenie najsilniejszej, akceptowalnej przez ludzi instytucji odpowiedzialnej za ochronę jej członków⁹¹. Ażeby instytucja taka miała legitymację jednostki do niej należące muszą akceptować jej działania, które są jedynie ochroną praw jednostki zmuszonej do obrony przed agresją innej jednostki. Warto tutaj zauważyć, że R. Nozick wprowadza ideały zgodne z przekonaniem libertarian o istnieniu granicy, której przekroczenie jest uznawane za akt agresji.

Ostatnim z omawianych tutaj zwolenników państwa minimum jest M. Friedman. Laureat Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie Ekonomii za osiągnięcia w rozwoju makroekonomii⁹², w swoich pracach porusza m.in. kwestie wolnego wyboru dokonywanego przez pojedyncze jednostki na rynku. Jak dowodzi tylko dzięki nim istnieje możliwość funkcjonowania rynku: „Cokolwiek przeszkadza cenom swobodnie wyrażać relacje podaży-popytowe, utrudnia przekazywanie ścisłej informacji na ten temat”⁹³

Pomimo tego, że najważniejszy wkład Friedmana seniora w myśl libertariańską dotyczył kwestii ekonomicznych, to dał się poznać również jako głęboki orędownik rządu minimum. W jego wizji państwo jest ultra-minimalne, a jego (państwa) zadaniem jest głównie ochrona jednostek, które de facto owo państwo tworzą. Co warte

⁹¹ Tamże; s. 112;

⁹² *Za osiągnięcia w dziedzinach analizy konsumpcji, historii i teorii monetarnej oraz za przedstawienie złożoności polityki stabilizacyjnej*; za:

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1976/index.html ; data dostępu: 08.09.2011;

⁹³ T. Teluk, dz.cyt., s. 122;

podkreślenia, ekonomista podaje przykłady takich państw, które jego zdaniem należały do najdoskonalszych w historii (dzisiejszy Hongkong, XIX-wieczne USA i XIX-wieczna Wielka Brytania). M. Friedman zwraca uwagę, że absolutna wolność nie jest możliwe, proponował zatem społeczeństwo kapitalistyczne, które zawsze będzie się samo-ograniczało.

Myśl minarchistyczna jest często krytykowana przez anarchokapitalistów, którzy zarzucają tak M. Friedmanowi jak i R. Nozickowi błędne rozumowanie w odniesieniu do koncepcji powstania państwa. Ich zdaniem udowodnienie, iż państwo powstaje jest anty-wolnościowe i żadna struktura tworząca mniejszy lub większy rząd nie może być zaakceptowana. Wydaje się jednakże, iż w porównaniu z bardzo utopijną wizją świata prezentowaną przez anarcho-kapitalistów minarchizm jest bardziej wyważony. Zdaniem filozofów minarchistycznych logika rozwoju ludzkości wskazuje, że państwo występować musi, ale ludzie muszą kontrolować, by nie rozwinęło ono swojej władzy do poziomu wyższego niż stan konieczny – minimalny. Stąd myśl minarchistyczna stała się podstawą programową kilku partii libertariańskich na świecie, o czym szerzej pod koniec rozdziału 2.

2.1.2. Koncepcje anarcho-kapitalistyczne :

Anarcho-kapitalizm, w przeciwieństwie do minarchizmu, wyklucza konieczność istnienia państwa. Jak twierdzą zwolennicy tej idei, jest możliwe stworzenie, przy pomocy kontraktów, dobrowolnych organizacji społecznych, które wypełniałyby wszelkie funkcje dotychczas przynależne państwu. Do najważniejszych przedstawicieli tego nurtu filozofii libertariańskiej należą m.in. M. Rothbard, Hans Hermann Hoppe i syn M. Friedmana – David. Należy podkreślić, że zwolennicy idei anarcho-kapitalistycznych odcinają się od ruchów anarchistycznych tym, że są w pełni zwolennikami kapitalizmu – na tle grup o tym samym zabarwieniu politycznym (tzn. wykluczającym konieczność istnienia państwa) jest to wyjątek. Oprócz zaprezentowanych niżej myślicieli, znani byli również m.in. Karl Hess⁹⁴, Roy. A. Childs Junior czy Robert Le Fevre.

⁹⁴ Znany przeciwnik podatków w USA, który po konflikcie z władzą został pozbawiony majątku i przyszłych zarobków. Po tym wydarzeniu nauczył się spawać i pracował jako spawacz w zamian za miejsce do spania i jedzenie. Był także jednym z niewielu białych przyjętych do organizacji Czarne Pantery walczącej o prawa czarnych w okresie dyskryminacji rasowej w USA. Film na podstawie jego

Prekursorem myśli anarcho-kapitalistycznej był M. Rothbard. Ten, uznawany za jednego z najwybitniejszych współczesnych ekonomistów, radykał, był jednym z najbardziej znanych uczniów L. von Misesa⁹⁵. Wsławił się stworzeniem dychotomicznego podziału posiadania władzy (państwo-ludzie). Uważał, że monopolizowanie władzy w rękach państwa jest pozbawione sensu, jako że równie dobrze ową funkcję sprawować mogą prywatne organizacje ochrony. Wszystkie interakcje między-jednostkowe odbywają się, wg M. Rothbarda, dobrowolnie w ramach różnych rynków. Jego radykalizm wyrażał się m.in. retoryką, chociaż wiele z jego poglądów zostało w późniejszym czasie wprowadzone do języka potocznego: „Wojna to masowe morderstwo, przymusowa służba wojskowa to niewolnictwo, podatki to grabież”.⁹⁶

Autor ten wprowadził, omawiany w 1 rozdziale, ideał aksjomatu nieagresji. Krytykował on drogę rozwoju liberalizmu w XIX-wieku i zdegenerowanie się terminu liberalny. M. Rothbard był jednak przede wszystkim znany ze swojej oryginalnej koncepcji społeczeństwa anarchistycznego, które funkcjonuje w ramach gospodarki kapitalistycznej. Podkreślane w pierwszym rozdziale pryncypia są dla niego absolutnie podstawowe dla funkcjonowania społeczeństwa. Co za tym idzie, wykluczone jest istnienie pośrednia pomiędzy ludźmi – czy to w ramach wymiany rynkowej, czy też w odniesieniu do usług (służba zdrowia, policja, sądownictwo etc.). Przykładowo kodeks prawny nie musi zostać ułożony od początku do końca, efektywniejszym wydaje się być system anglosaski, który wręcz wymusza konkurencję wyroków tak, ażeby osiągnąć maksymalną skuteczność sądów i policji (bądź agencji ochrony według jego wizji).

Równie wielką rolę w procesie kreowania myśli anarcho-kapitalistycznej odegrał D. Friedman. Jest on znanym orędownikiem społeczeństwa bezpaństwowego, do którego droga prowadzić ma poprzez stopniową prywatyzację wszelkich dziedzin dotychczas kontrolowanych przez monopol państwowy. Wśród proponowanych przez niego prywatyzacji mienia państwowego znajdują się m.in. drogi. Uważa, że ich sprywatyzowanie pozwoliłoby na poprawę jakości infrastruktury i na uregulowanie nadmiernego zakorkowania⁹⁷. Krytykuje m.in. podejście swojego ojca czy R. Nozicka dotyczące wykrystalizowania się monopolistycznej agencji ochrony, spełniającej rolę

życiorysu zdobył dwa Oscary. Więcej w tekście J. Bartyzela w: Waldemar Bulira, Włodzimierz Gogłóza (red.), *Libertarianizm9...*, s. 35; oraz na stronie www.libertarianim.pl;

⁹⁵ Przez wiele lat sprawował funkcję wiceprezesa Instytutu im. Ludwiga von Misesa;

⁹⁶ http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/murray_newton_rothbard ; data dostępu: 01.09.2011;

⁹⁷ T. Teluk, dz.cyt.; s. 168;

stróża nocnego. Jak zauważa Friedman junior, konkurencja będzie na tyle duża, a popyt na tyle zróżnicowany, że niemożliwym jest powstanie monopolistycznej instytucji⁹⁸. Jako przykład państwa w historii funkcjonującego w ramach społeczeństwa przypominającego anarcho-kapitalistyczne podaje średniowieczną Islandię, która nie posiadała sformalizowanego rządu ani instytucji państwowych. Jedynym urzędnikiem był rzecznik prawny, który miał moc rozstrzygającą na rokrocznych debatach dotyczących kierunku rozwoju prawa, a który wybierany był na okres 3 lat⁹⁹. System prawny był oparty na prawie rekompensaty finansowej (za wykroczenia, które dziś zostały skodyfikowane w postaci Kodeksów Cywilnych, lecz także za przestępstwa dziś ujęte w ramach Kodeksów Karnych)¹⁰⁰. T. Teluk zauważa, iż system ten jest niemożliwy do implementacji w społeczeństwach współczesnych państw przede wszystkim dlatego, że ówczesna Islandia liczyła sobie ok. 70 000 ludzi – mniej niż średniej wielkości miasta państw rozwiniętych. Z kolei D. Friedman we *Wprowadzeniu do prawa prywatnego, średniowieczna Islandia i libertarianizm*¹⁰¹ stwierdził, że anarcho-kapitalizm miałby być rozwiniętym dla współczesnych społeczeństw systemem islandzkim, w którym jednakże funkcjonowałyby różne systemy sądownictwa i ustawodawstwa. Niemniej jednak można przyjąć, że średniowieczny system prawny Islandii może służyć za przykład istniejącego w historii społeczeństwa funkcjonującego na podobnych do wizji M. Friedmana czy M. Rothbarda zasadach.

Ostatnim z opisywanych tutaj propagatorów wizji anarcho-kapitalistycznej jest H. H. Hoppe¹⁰². Wsławił się przede wszystkim głęboką krytyką demokracji, jako systemu – jego zdaniem – wyjątkowo niemoralnego. Chwalił z kolei monarchię, która jego zdaniem bardziej odpowiadała ideałom libertariańskim. Argumentował to uwarunkowaniem ekonomicznym – demokracja cechuje się dużą rotacyjnością władzy, co odbija się na kwestiach planowania. Przeciwnieństwem tego krótkoterminowego planowania jest, według Hoppe, monarchia, której władca jako właściciel ziemi myśli w

⁹⁸ Tamże; s. 169;

⁹⁹ Tamże; s. 173;

¹⁰⁰ D. Friedman jest również autorem słynnego stwierdzenia „Być może znajdzie się gdzie dwóch libertarian, którzy zgadzają się ze sobą we wszystkim, ale ja nie jestem jednym z nich”; za: http://libertarianizm.pl/zasoby/galeria_slaw/david_d_friedman; data dostępu : 04.09.2011

¹⁰¹ Za:

http://libertarianizm.pl/wolnosciove_czytanka/praktyka/wprowadzenie_prawa_prywatnego_sredniowiecz_na_islandia_i_libertarianizm, data dostępu: 04.09.2011

¹⁰² Pomimo, że sam H. H. Hoppe odcinał się od klasyfikowania go jako anarchokapitalisty. Wydawać się jednak może, że jego wizja państwa jest wyjątkowo zgodna zarówno z myślą jego byłego współpracownika i nauczyciela M. Rothbarda, jak i pokrewnie z niektórymi założeniami Davida Friedmana;

kategoriach długoterminowych. I tak jak w ekonomii – planowanie długoterminowe jest przeważnie skuteczniejsze¹⁰³.

Głównym zarzutem formułowanym przez przeciwników koncepcji anarcho-kapitalistycznej jest przyjmowanie, iż ludzie funkcjonujący w ramach wolnych społeczeństw nie byłiby zainteresowani przejęciem władzy. Jednakże w historii nie sposób odnaleźć takiego społeczeństwa, które przez dłuższy czas potrafiłoby w ten sposób funkcjonować – nawet średniowieczna Islandia przetrwała w swoim systemie prawnym około 300 lat, i to w okresie względnego odizolowania od innych idei. Stąd trudno założyć, że społeczeństwo anarcho-kapitalistyczne zdołałoby przetrwać bez wewnętrznych konfliktów spowodowanych chęcią przejęcia władzy przez jakieś instytucje bądź jednostki.

Z koncepcji tych filozofów czerpią współczesne ruchy libertariańskie na świecie – i to zarówno te niepolityczne (fundacje (Foundation for Economic Education), organizacje (Cato Institute), think-tanki (Centrum Adama Smitha)), jak i polityczne. Do politycznych ruchów libertariańskich należy zaliczyć przede wszystkim partie libertariańskie, które funkcjonują w wielu krajach świata (Argentyna, Kostaryka, Nowa Zelandia, Holandia, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Wielka Brytania czy Kanada), ale także frakcje libertariańskie w ramach innych partii (np. funkcjonujące w ramach Unii Polityki Realnej w latach 90. frakcje libertariańskie). Najbardziej znana pozostaje Partia Libertariańska w USA, która pierwszy raz zaistniała w 1973 roku, gdy wystawiła swojego kandydata na stanowisko burmistrza Nowego Jorku (Fran Youngenstein)¹⁰⁴. Jednak znane są także dwa inne miejsca na świecie, gdzie ideały libertariańskie były wprowadzane w życie. W Kostaryce, w prowincji Limon, już od kilkunastu lat powstaje libertariański azyl, zresztą Ruch Libertariański jest liczącą się siłą na scenie politycznej tego kraju. Z kolei w Nowej Zelandii w latach 90. i na początku XXI wieku krajem współrzędzili przedstawiciele partii libertariańskiej (Partia Konsumentów i Podatników)¹⁰⁵.

¹⁰³ T. Teluk, dz.cyt, s. 180;

¹⁰⁴ Tamże, s. 46;

¹⁰⁵ Tamże, s. 47-49;

Rozdział 3

3.1 Ideologia a styl politycznego myślenia

Aby poprawnie zdefiniować terminy „ideologia” oraz „styl politycznego myślenia”, należałoby sięgnąć do opracowań wybitnego teoretyka ideologii K. Poppera. Zatem ideologia, według tego brytyjskiego profesora austriackiego pochodzenia, jest każdym całościowym i zamkniętym systemem myśli politycznej. K. Popper stwierdza, że ideologia jest sposobem myślenia politycznego charakterystycznym dla ruchów totalitarnych¹⁰⁶. System ideologicznego myślenia „zawsze ma coś do zaoferowania w tematach politycznych, moralnych i społecznych”. Argumentów tych nie da się odeprzeć, ponieważ zawsze istnieje wytłumaczenie zgodne z linią ideologiczną i wyjaśniające wszelkie wątpliwości. Stephen Tansey ludzi przynależnych do tego zamkniętego systemu myśli politycznej przyrównuje do wyznawców magii.

Zwolennicy magii zawsze będą wskazywać na przykłady sytuacji, w których zaklęcie zadziało. Jednak, gdy ono nie wyjdzie to nie przez nonsens istnienia magii jako zjawiska. Winę ponosi kiepski magik lub kontr-zaklęcie silniejszego maga.¹⁰⁷

Autor stwierdza zatem, iż ludzie wyznający w sposób bezkrytyczny ideologie są w swoich przekonaniach równie oderwani od rzeczywistości jak miłośnicy magii.

K. Popper, w charakterze przeciwwagi dla ideologicznego systemu zamkniętej myśli, proponuje system myślenia naukowego lub inaczej naukowe teoretyzowanie, które jest poddawane ciągłej analizie krytycznej, co w rezultacie doprowadza do stwierdzenia słuszności lub niesłuszności jakiegoś założenia. Owo podejście zmusza do fragmentarycznego odczytywania każdej złożoności społecznej, moralnej i politycznej, a także poddawania jej permanentnemu sprawdzaniu. Stan wiedzy może się zmieniać (np. poprzez wyprowadzenie nowego wzoru matematycznego lub nowe zastosowanie materiału), a więc każda innowacja jest w stanie doprowadzić do przeobrażenia podejścia względem wszelkich elementów rzeczywistości. Jednakże człowiek w kwestiach politycznych musi dokonać osądu politycznego, który może wymagać przeprowadzenia kolejnego sądu wartościującego, specyficznego dla każdej jednostki.

¹⁰⁶ Stephen D. Tansey, *Politics, the Basics*; ISBN:0-415-30328-1; s. 68-69;

¹⁰⁷ Tamże, s. 68-69 ;

Takie sądy raczej nie mogą być rozwiązane na podstawie jakichkolwiek dowodów naukowych¹⁰⁸. Zatem wg K. Poppera innowacja polityczna polega na budowaniu porozumienia pomiędzy wartościami wyznawanymi przez ludzi oraz prawidłowym interpretowaniu przyczyn i skutków zdarzeń. Taki typ myślenia politycznego jest nazwany otwartym, można również przyjąć nazwę stylu politycznego myślenia – nie ograniczonego ideologicznymi barierami.

Jak zauważają Shawn Treier i Sunshine Hillygus w opracowaniu *The structure and meaning of political ideology (Struktura i znaczenie ideologii politycznej)*¹⁰⁹, od lat prowadzone są długie debaty na temat prawidłowego zdefiniowania terminu ideologia polityczna. I tak, S. Treier i S. Hillygus przytaczają m.in. definicję Philippe Converse'a i A. Downsa, wg których ideologia to „ogólna filozofia polityczna lub system przekonań”. Autorzy *The structure (...)* przywołują również badania Alexisa Levitina i Edwarda Millera – według nich ludzie określają siebie jako mających konkretne przekonania ideologiczne jednocześnie wbrew temu sytuując się na osi konserwatyzm-liberalizm¹¹⁰ daleko od owych przekonań¹¹¹. Można zatem wysnuć wniosek, iż ludzie mogą nie zdawać sobie sprawy z tego, czy ich poglądy są zgodne z ideologiami czy programami partyjnymi, ich identyfikacja z innymi ideologicznie grupami, bądź politykami może być nieświadoma. W. Russell Neuman w artykule *Differentiation and Integration: Two dimensions of political thinking (Zróżnicowanie i integracja: Dwa wymiary myślenia politycznego)*¹¹² badając myślenie ideologiczne zidentyfikował jego cztery podstawowe komponenty :

1. **Orientacja polityczna** – większość zdarzeń publicznych oraz problemów politycznych jest interpretowana i postrzegana jako problemy polityczne;

2. **Ustrukturyzowanie wokół abstrakcyjnych koncepcji** – połączenia poznawcze są tworzone pomiędzy problemami a abstrakcyjnymi i teoretycznymi pryncypiami;

¹⁰⁸ Tamże, s. 69 ;

¹⁰⁹ Shawn Treier, Sunshine Hillygus, *The structure and meaning of political ideology*; doroczna konferencja American Political Science Association (Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych); Waszyngton, wrzesień 2005; dostęp on-line: <http://www.tc.umn.edu/~satreier/apsa05TreierHillygus.pdf> ; data dostępu: 01.09.11; s. 1;

¹¹⁰ Zgodnie z amerykańskim, dualistycznym podziałem sceny politycznej;

¹¹¹ S. Treier, S. Hillygus, dz.cyt.; s. 4;

¹¹² W. Russell Neuman, *Differentiation and Integration: Two Dimensions of Political Thinking*; wyd. on-line dostępne pod adresem: http://www-personal.umich.edu/~rneuman/works/1981_politicalthinking.pdf ; data dostępu: 28.08.2011;); s. 1239;

3. **Zamknięcie** – opinie są sztywne i odporne na nowości (szczególnie opozycyjne względem danej ideologii);

4. **Ładunek emocjonalny** – myślenie ideologiczne zawiera odczucia i emocje subiekta.¹¹³

W. Russell Neuman zajął się zbadaniem tego, czym jest myślenie polityczne. Zidentyfikował on dwa – jego zdaniem – prawidłowe określenia tego terminu:

1. Zróznicowanie koncepcyjne, czyli zdolność do identyfikowania i ewentualnego dyskryminowania politycznych problemów, aktorów i zdarzeń;

2. Integracja koncepcyjna, czyli wyraźna organizacja politycznych poglądów wyrażona abstrakcyjnymi i ideologicznymi konstruktami.¹¹⁴

Stąd prawidłowym wydaje się stwierdzenie, iż myślenie polityczne to tworzenie ogólnych poglądów dotyczących rzeczywistości oraz interpretowanie zdarzeń zachodzących w świecie politycznym. Jak widać, ta definicja jest zbieżna z tą proponowaną przez K. Poppera. Również P. Converse zajął się badaniem tego samego zagadnienia. Wyniki doprowadziły do powstania dwóch hipotez dotyczących procesu myślenia politycznego. Według Converse`a jest ono:

1. Pojedynczą, poznawczą strukturą, która opisuje sposób postrzegania przez jednostkę dwóch sfer: politycznej i niepolitycznej;

2. Ludzkim, strukturalnie różnym sposobem myślenia o polityce;¹¹⁵

Jeżeli przywoła się również zdanie S. Rosenberga, który stwierdza, iż proces myślenia politycznego należy rozpatrywać jako integralny element myślenia ludzkiego¹¹⁶, można dojść do wniosku, że myślenie polityczne jest elementem myślenia ludzkiego, które polega na ustrukturyzowaniu elementów rzeczywistości w ramach

¹¹³ Tamże; s. 1239;

¹¹⁴ Tamże; s. 1237;

¹¹⁵ Shawn Rosenberg, *The structure of Political Thinking* [w:] *American Journal of Political Science*; ; wyd. on-line dostępne pod adresem: <http://www.scribd.com/doc/49379026/Pemikiran-Politik-The-Structure-of-Political-Thinking>; data dostępu: 28.08.2011;

¹¹⁶ Tamże;

konstruktów charakterystycznych dla danej jednostki oraz na analizowaniu i ocenianiu zagadnień związanych z życiem społecznym i politycznym.

Styl myślenia ideologicznego byłby zatem, posługując się powyższą charakterystyką, stylem zamkniętym, tzn. takim, który stoi w sprzeczności z nowymi informacjami, zdolnymi zmienić charakterystyczny dla ideologii styl myślenia. O ile bowiem pewne założenia w otwartym systemie myślenia mogłyby być zmienione przy doprowadzeniu ilości informacji wystarczającej do zmiany, o tyle w systemie ideologicznym byłoby to niemożliwe. Przykładowo w Związku Radzieckim informacje o nowościach w procesie planowania i zarządzania gospodarką świata zachodniego nie przekładały się na zmianę linii ideologicznej komunistów wciąż postulujących ograniczenie swobód ekonomicznych obywateli.

Można również przyjąć, iż styl ideologicznego myślenia posiada przeciwwagę w postaci otwartego na nowości stylu politycznego myślenia, który jednakże posiada pewne cechy charakterystyczne dla myślenia ideologicznego. W. Russell-Neuman, opisując styl ideologicznego myślenia, stwierdził, że charakteryzuje się on wyrażaniem pewnych politycznie ukierunkowanych abstraktów, które posiadają określony ładunek emocjonalny i są w pewnym stopniu zamknięte na zmiany w ramach podstawowych założeń. Niemniej jednak, jak dowodził K. Popper, istnieje również styl otwartego myślenia naukowego, który krytycznie podchodzi do rzeczywistości; podejście to jest absolutnie podstawowe dla jednostek, które pragną rzeczywistość oceniać w sposób intersubiektywny. Zatem pomimo tego, że – przykładowo – jednostka wyznająca otwarty styl myślenia politycznego (np. liberał, libertarianin czy konserwatysta) będzie działał podług wartości wyznawanych jako podstawowe wciąż może zmienić swoje poglądy dotyczące ochrony praw własności intelektualnej lub ochrony dóbr kultury w danej społeczności. Ważne, aby podkreślić wspomniany czynnik osobisty przy kształtowaniu się politycznej percepcji ludzkiej – o ile zmianie mogą podlegać np. pewne idee dotyczące przykładowo prawa, ekonomii czy kultury, o tyle podstawowe dla człowieka sądy zawsze będą dokonywane pod (większym lub mniejszym) wpływem emocji. Wystarczy spojrzeć na różnice pomiędzy głównymi przedstawicielami filozofii libertariańskiej, którzy nie zgadzają się często co do kwestii szczegółowych (np. wizji państwa: minarchiści i anarcho-kapitaliści), acz jednocześnie wspierają podstawowe założenia filozofii (zob. roz. 1.3 *Principia libertarianizmu*).

Rozwój jest połączony z poszukiwaniem nowości, które go umożliwiają. Nie stoi to jednakże w zgodzie z zamkniętymi na zmiany systemami myślenia

ideologicznego, jednostki, które myślą w ten sposób, wszelkie decyzje podejmują w sposób emocjonalny – nie dokonując krytycznej oceny danej idei. Jako przeciwwaga, styl otwartego myślenia politycznego, charakteryzuje się względną podatnością na zmiany, które mogą zachodzić, gdy informacje dotyczące pewnego fragmentu rzeczywistości staną się nieaktualne bądź nieprawdziwe, a jednocześnie będą zgodne z emocjonalną podbudową człowieka. Dana jednostka posiada pewne pryncypialne założenia względem rzeczywistości i niemożliwa wydaje się być próba zmiany myślenia względem tychże podstawowych idei, ponieważ zawsze czynnik emocjonalny będzie uniemożliwiał dokonanie krytycznego przetworzenia wiadomości. Niemniej jednak jednostka, która zinternalizowała otwarty styl politycznego myślenia, będzie zdolna, pod wpływem napływających informacji, w pewnym stopniu zmienić myślenie względem idei ogólnych. Z kolei jednostka myśląca według schematu ideologicznego, nie będzie potrafiła przeprowadzić krytycznej analizy pewnych fragmentów rzeczywistości, co de facto uniemożliwi jej zinternalizowanie nowości i w konsekwencji wstrzyma rozwój.

Zakończenie

Libertarianizm jako styl politycznego myślenia

Jak zostało napisane we wstępie, celem pracy jest rozstrzygnięcie, czy libertarianizm można zaliczyć do stylów politycznego myślenia, czyli według terminologii K. Poppera, niezamkniętej myśli politycznej, opozycyjnej względem ideologicznego, zamkniętego systemu. Pośród dominujących obecnie na świecie systemów myśli politycznej najbardziej znane pozostają ideologie liberalne, socjalne czy konserwatywne, aczkolwiek wydawać się może, że ta praca najmocniej powinna zarysować kontrasty pomiędzy libertarianizmem a liberalizmem i anarchizmem. Oczywistym jest, że myśl libertariańska w pewnych postulatach pokrywa się również z innymi stylami politycznego myślenia¹¹⁷, jednakże podstawowe założenia myśli wolnościowej absolutnie uniemożliwiają możliwe porównania tak do myśli stricte lewicowej, jak i prawicowej w rozumieniu współczesnego języka europejskiej polityki.

Często libertarianizm jest klasyfikowany jako element myśli anarchistycznej, co wydaje się być częściowo logiczne biorąc pod uwagę rozwój historyczny (wzorce anarchoindywidualistyczne) i ideologiczny (negacja państwa i struktur władzy). Niemniej jednak trzeba wziąć pod uwagę to, że większość anarchistów zakłada tworzenie organizacji społecznych negujących kapitalizm w charakterze dominującego systemu ekonomicznego, bądź też jest kapitalizmowi niechętny. Wydaje się zatem być niemożliwym zakwalifikowanie do myśli anarchistycznej żadnej ze szkół libertariańskich (np. agoryzmu, anarchokapitalizmu). Wszak głównym założeniem każdego z odłamów głównej myśli libertariańskiej jest pochwała kapitalizmu jako jedyne naturalnego dystrybutora pracy i płacy. Każda jednostka utożsamiająca się z libertarianizmem aprobejuje jedynie leseferystyczny, kapitalistyczny rynek, który na skutek działania sił wewnątrz-rynkowych pozwala jednostkom zapewnić sobie możliwe, w danej sytuacji, apogeum potrzeb. Jak zauważył T. Teluk, anarchiści w momencie, w którym zostałyby udowodnione, iż jakiś system ekonomiczny jest wydajniejszy byłiby skłonni tenże system zaakceptować – libertarianie nie. Naturalnym uprawnieniem człowieka jest wolność, tak więc niemożliwy jest system, który by pozwalał realizować to hasło bardziej niż kapitalizm leseferystyczny. Co ważne,

¹¹⁷ Przy czym najbardziej z pewnymi propozycjami uprawnień człowieka względem swego życia i wyborów znanymi w myśli socjaldemokratycznej;

libertarianie zauważają, że obecny system kapitalizmu nie jest leseferystyczny, ponieważ dominuje system ingerencyjny, gdzie państwo wpływa w mniejszym lub większym stopniu na rynek. Co ważne w kontekście krytyki anarchistycznej, negacja kapitalizmu jest de facto negacją istniejącego rynku, który wolnym jest tylko z nazwy.

Kontekst różnic pomiędzy liberalizmem i libertarianizmem zarysowany został w pierwszym rozdziale, doskonale opisał go profesor M. Rothbard. O ile obydwie style czerpią bezpośrednio z ideałów klasycznego liberalizmu, o tyle w procesie ewolucji wykrystalizował się podział, który jest najwyraźniej trwały. Libertarianizm pozostał wierny ideałom klasycznego liberalizmu, co wyraża się m.in. poprzez prace ekonomistów z Austrii, Chicago czy London School of Economics, koncepcje prawne M. Rothbarda czy D. Friedmana, a także psychologię¹¹⁸. Stworzenie pełnego katalogu wartości wyznawanych przez libertarian wydaje się być w linii prostej kontynuacją dzieł największych przedstawicieli liberalizmu z XVI, XVII czy XVIII wieku. Jednocześnie liberalizm, który wyewoluował w sposób bezpośredni z ruchu klasycznego liberalizmu, w procesie historycznym zaimplementował do swej doktryny pewne wzorce prospołeczne, co odbiło się na pryncypiach wyznawanych przez zwolenników tego stylu politycznego myślenia. Wolność, termin podstawowy zarówno dla libertarian, jak i liberałów, zyskał dwa odmienne rdzenie definicyjne – jeden akcentujący rzeczywistą wolność człowieka (w ujęciu I. Berlina, to tzw. wolność negatywna), a drugi skupiający się ponad wolnością realną na wolnościach oferowanych przez państwo (wolność pozytywna), po to, by zapewnić oprócz wolności również względną równość (tzw. równość szans). W ten sposób liberałowie praktycznie zaprzestali realizować pryncypia wolnościowe zastępując je ideałami utilitarystycznymi, wolności nie jednostki a społeczeństwa. Ta główna różnica objawia się i dzisiaj, najpełniej w Stanach Zjednoczonych, gdzie przymiotnik liberalny stał się synonimem europejskiego przymiotnika lewicowy. Także w Europie wyewoluowała nowa demokracja liberalna, która de facto i de iure realizuje ideały utilitaryzmu – maksymalizacji szczęścia jak największej ilości członków danego społeczeństwa. Ta podstawowa różnica nie jest jednak jedyną. O ile współczesny liberalizm dopuszcza

¹¹⁸ Jeden z najbardziej znanych obiektywistów z okresu tworzenia ruchu (o obiektywistach więcej w rozdziale 2.1 *Libertarianizm we współczesnym świecie*), Nathaniel Branden, stworzył opartą na libertariańskich ideałach koncepcję samouznanania, która stała się bardzo popularna w tworzeniu profilu psychologicznego członków korporacji. Więcej pod adresem: <http://www.nathanielbranden.com/catalog/work.php>; data dostępu : 02.09.2011;

ingerencji państwa, szczególnie w tzw. kluczowych sektorach gospodarki, o tyle libertarianizm neguje wszelkie działania państwowe, które znamionują wzrost siły rządu nad jednostką – czyli dokładnie te same działania. Pomimo pewnych wspólnych mianowników w myśli liberalnej i libertariańskiej, nadinterpretacją jest stwierdzenie, że libertarianizm to jedynie ekstremalna forma liberalizmu. Wszak pryncypia libertariańskie stoją w pewnych kwestiach wręcz w opozycji względem ideałów współczesnego liberalizmu.

Pytanie zatem brzmi, czy zasadnym jest uznanie libertarianizmu za osobny styl politycznego myślenia. Wychodząc od ujęcia Poppera, który stwierdził, iż myślenie polityczne winno cechować się krytycyzmem można przyjąć, że podejście libertariańskie odpowiada temu schematowi. Przede wszystkim, to podejście wymaga od jednostki myślenia krytycznego, tzn. takiego, które pozwoli na maksymalizację efektów w danej sytuacji. Jednostka jest naturalnym uczestnikiem gry rynkowej, a ażeby brać udział w owej grze wymagane jest jak najszybsze analizowanie faktów, tak aby była możliwość osiągnięcia zysku. W kwestiach pryncypiów libertarianizm cechuje się dużym przywiązaniem do podstawowych założeń, które jednakże są zgodne z naturalnym stanem rzeczy. Na bazie aktualnych dowodów trudno jest obalić prymat wolności nad każdym innym pryncypium ludzkim. Jednocześnie, posługując się definicją Russella-Neumana¹¹⁹, można zauważyć, że libertarianizm trudno zaliczyć do stylu ideologicznego myślenia, ponieważ tylko dwa z czterech przytoczonych elementów są tożsame z tą myślą. Łatwo również zgodzić się ze stwierdzeniem, jakoby libertarianie łączyli i interpretowali wszelkie zdarzenia publiczne jako problemy polityczne – wszak według libertarian owe problemy wynikają z działalności państwa i rządu w charakterze jego przedstawiciela. Trudna jest jednakże interpretacja tego, czy libertarianizm nie ma pewnych cech przynależnych do stylu zamkniętego. Przede wszystkim pomimo młodości ruchu (większość z głównych prac pochodzi z ostatnich 50 lat) pewne pryncypia są dla libertarian niepodważalne, a co za tym idzie, stwarzają one problem w przyjmowaniu nowości modyfikujących podstawowe założenia. Nie jest bowiem możliwe, żeby libertarian wyparł się podstawowego pryncypium wolnościowego, oznaczałoby to de facto rezygnację z wszystkich innych idei wolnościowych. Co ważne, można również przyjąć, że libertarianie cechują się emocjonalnością przy teoretyzowaniu o założeniach państwa czy społeczeństwa, lecz

¹¹⁹ W. Russell Neuman, *Differentiation and Integration: Two Dimensions of Political Thinking*, wyd. on-line dostępne pod adresem: http://www-personal.umich.edu/~rneuman/works/1981_politicalthinking.pdf; data dostępu: 28.08.2011); s. 1239;

niezmiennie są oni otwarci na krytykę, bo tylko przez nią mogą ulepszyć propozycje i doprowadzić do implementowania podstawowych wartości do społeczeństw państw współczesnych.

Jeżeli przyjmiemy za K. Popperem, że ideologiczny styl myślenia politycznego jest stylem zamkniętym, to jako jego przeciwwagę systemem otwartym nazwiemy taki styl myślenia politycznego, który nie spełnia wymogów przedstawionych przez tego profesora. Pomimo pewnych cech stylu ideologicznego (przede wszystkim pryncypium wolnościowe, które jest niepodważalne i absolutne), jest to styl otwarty na nowości, czego przykładem może być rozwój nowych szkół libertariańskich (vide neoliberalizm po 11 IX 2001 w USA). Wynikiem powyższego rozumowania jest zatem konkluzja, iż libertarianizm można umiejscowić obok anarchizmu, liberalizmu czy konserwatyzmu wśród dzisiejszych stylów politycznego myślenia.

Bibliografia

Książki i opracowania:

1. Barbara Bair, Robert A. Hill, *The Marcus Garvey and Universal Negro Improvement Association Papers*; Los Angeles, University of California Press, 1983, ISBN 9780520072084 ; s. 791;
2. Walter Block, *The Non-Aggression Axiom of Libertarianism*; wydanie on-line dostępne pod adresem <http://www.lewrockwell.com/block/block26.html> ;
3. David Boaz, *Libertarianizm*; Zysk i Spółka, 2006, ISBN: 978-83-7298-859-1;
4. David Boaz (red.), *The libertarian Reader: classic and contemporary writings from Lao-Tzu to Milton Friedman*; Nowy Jork, The Free Press, ISBN: 0-684-83200-3; s. 207
5. Waldemar Bulira, Włodzimierz Gogłóza (red.), *Libertarianizm. Teoria. Praktyka. Interpretacje*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010;
6. Ilham Dilman, *Sartre: freedom as something to which man is condemned [w:] Free Will. An historical and philosophical introduction*; Londyn, Routledge, 1999, ISBN : 0-415-20056-3; część IV, rozdział 12;
7. Brian Doherty, *The Roots of Modern Libertarian Ideas [w:] Radicals for Capitalism*; wyd. on-line dostępne na stronach Instytutu Katona : <http://www.cato.org>;
8. David Friedman, *Wprowadzenie prawa prywatnego, średniowieczna Islandia i libertarianizm [w:] Mechanizmy wolności (fragmenty)*; dostęp on-line pod adresem: http://libertarianizm.pl/wolnosciowe_czytanki/praktyka/wprowadzenie_prawa_prywatnego_sredniowieczna_islandia_i_libertarianizm ;
9. Richard Hudelson, *Modern Political Philosophy*; wydanie on-line dostępne na witrynie Google Books; s. 37 ;
10. Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*, Nowy Jork, Oxford University Press, 2002; s. 121-122;
11. Roderick T. Long, Tibor R. Machan, *Anarchism/minarchism : is a government part of a free country?*; Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 2008, ISBN: 978-0-7546-6066-8; s. vii ;
12. Jeffrey A. Miron, *Libertarianism. From A to Z*; Nowy Jork, Basic Books, 2010, ISBN: 978-0-465-01943-4;
13. William H. Peterson, *Ludwig von Mises – wolność kontra wszechmocny rząd*; tłum. Agnieszka Łaska; wyd. on-line dostępne pod adresem: <http://kapitalizm.republika.pl/misesbiog.html>;
14. Murray N. Rothbard, *Egalitarianism as a revolt against nature and other essay*; Auburn, Ludwig von Mises Institute, 2000, ISBN : 0-9545466-23-4; s. 116 ;
15. M. N. Rothbard, *O nową wolność. Manifest libertariański*. Wydanie on-line dostępne na witrynie www.mises.pl ;

16. Alan Ryan *Liberalism* [w:] Robert E. Goodin, Philip Pettit, *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Oxford, Blackwell, 1993, ISBN: 0-631-17993-3;
17. W. Russell Neuman, *Differentiation and Integration : Two Dimensions of Political Thinking*; wyd. on-line dostępne pod adresem: http://www-personal.umich.edu/~rneuman/works/1981_politicalthinking.pdf;
18. Stephen D. Tansey, *Politics, the Basics*, Nowy Jork, Routledge, 2008, ISBN:0-415-30328-1;
19. Tomasz Teluk, *Libertarianizm. Teoria państwa*, Warszawa: Biblioteka Wolności, 2006, s. 94;
20. Przemysław Wipler, *Libertariańskie podejście do państwa*; wyd. on-line dostępne w serwisie <http://liberalis.pl>;

Encyklopedie i słowniki:

1. Słownik wydawnictwa Merriam-Webster; dostępny on-line pod adresem: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/> ;
2. Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*; wydanie on-line dostępne pod adresem <http://www.sloownik-online.pl> ;
3. Słownik internetowy serwisu Gazeta.pl; dostępny on-line pod adresem: <http://sloowniki.gazeta.pl/pl/> ;
4. Słownik internetowy Polskiego Wydawnictwa Naukowego; dostępny on-line pod adresem: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3932258> ;
5. Encyklopedia PWN-Biznes; dostępne on-line pod adresem: <http://biznes.pwn.pl/index.php?module=haslo&id=3901348> ;
6. Encyklopedia Britannica, wyd. on-line dostępne pod adresem : <http://www.britannica.com/> ;
7. *Wolność negatywna* [w:] *Encyklopedia Liberalizmu Partii Demokratycznej*; dostęp on-line pod adresem: <http://www.demokraci.pl/sloownik/encyklopedia>,

Strony internetowe:

1. Institute for Human Studies;
<http://www.theihs.org/what-libertarian>;
2. Rasta-Man-Vibration.com;
<http://www.rasta-man-vibration.com/marcus-garvey.html>;
3. Internetowa Biblioteka Wolności;
http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php&person=44
4. Advocates for Self-Government; James W. Harris; dostępne pod adresem:
<http://classic-web.archive.org/web/20080616110300/http://www.theadvocates.org/celebrities/david-nolan.html> ;

5. Libertarian, grupa na Yahoo.com; dostępna pod adresem: <http://groups.yahoo.com/group/Libertarian/message/63509>;
6. The Economist; http://www.economist.com/node/13185404?story_id=13185404&fsrc=rss;
7. <http://libertarianizm.pl/>;
8. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1976/index.html;
9. <http://www.nathanielbranden.com/catalog/work.php>;
10. <http://jpetrie.myweb.uga.edu/TJ.html>
11. <http://www.acton.org/research/lord-acton-quote-archive>

Czasopisma:

1. *Liberty: The Other Equality*; Roderick T. Long; z: *The Freeman*, wolumin 55, nr 8 z października 2005 roku. Wydanie on-line dostępne pod adresem: http://www.thefreemanonline.org/wp-content/uploads/FREEMAN/pdf%20format/FREEMAN/2005_08.pdf;
2. *The Political Spectrum: A Bi-Dimensional Approach* [w:] *Rampart Journal of Individualist Thought nr 2, Lato 1968*; Maurice C. Bryson, William R. McDill;
3. Jacek Sierpiński, *Lepiej dać ochroniarzowi niż policjantowi* [w:] *Gazeta An Arche nr 42, 28 II 1997*; http://www.libertarianizm.pl/wolnosciove_czytanki/bezpieczenstwo_i_wymiar_sprawiedliwosci/lepiej_dac_ochroniarzowi_niz_policjantowi;
4. Shawn Treier i Sunshine Hillygus, *The structure and meaning of political ideology*; doroczna konferencja American Political Science Association (Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych); Waszyngton, wrzesień 2005; dostęp on-line: <http://www.tc.umn.edu/~satreier/apsa05TreierHillygus.pdf>;
5. Shawn Rosenberg, *The structure of Political Thinking* [w:] *American Journal of Political Science*; wyd. on-line dostępne pod adresem: <http://www.scribd.com/doc/49379026/Pemikiran-Politik-The-Structure-of-Political-Thinking>; data dostępu: 28.08.2011;